



## Model İnsan Yetiştirmenin Kurân'dan İki Temeli Ebeveyne İhsan Emri ve Valideyne İsyân Yasağı

*Two Bases of Raising the Model Human Being from the Qur'an the Command of Benevolence to Parents and the Prohibition of Rebellion Against the Procreators*

Mustafa Kayhan\*

**Abstract:** The Qur'an has set principles for raising sample people. The element of family and society is human. Human systems also set up principles to create model people. However, the Qur'an emphasized two clear motives. Goodness to the father&mother and not to oppose them are two basic orders of the Qur'an. It has been rendered untouchable due to the right of God's divinity. There were many revelations about this. The teachings of the Qur'an, including the reward to the father&mother, were sent down to be applied to life. In the past, religions, philosophical systems and ideologies have sought some foundations for the exemplary person. The good practices put into force have deviated from their purpose over time. Some have been dangerous to humanity. One of the four basic relationships of man is regulated by an order and a prohibition. After the worship of Allah and the command not to run partner to him, the Qur'an reduced the order of bestowal to the parent and the prohibition of rebellion against father&mother. It has been an indispensable condition for order in the family and society. The Qur'an frequently emphasized the order of bestowal to father&mother in the creation and placement of model people. He forbade him not to be granted to the parent and refused to rebel against father&mother. The order established in the family and maintained in the society, however, is attached to the rule of not giving the parent and not rebelling against father&mother. In this respect, it is ordered to do good to the parent in order to perceive the assets regularly, disciplined and away from confusion. In order not to act against this divine order, rebelling against the parents was considered to be against God. The Quran strictly had been forbidden rebellion against the parents. Revolting against father and mother was been considered a sin that takes the person to hell. The limit of doing good the father and mother had been extended to the limit of rebelling against God. It was been ordered to comply with the mother & father in the Qur'an who forced their children to been accepted another as a God than real God. It was was killed by him the son that who had been forced his father&mother to deny and reject Allah, in the story between Moses and the Good Man, because the son has prevented the freedom of religion of his father&mother.

\* Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü  
Assoc. Prof. Dr. Gümüşhane University, Faculty of Theology, Department of Foundations of Islamic Sciences  
ORCID 0000-0003-1817-6322  
m61kayhan@hotmail.com

**Cite as/ Atf:** Kayhan, M. (2020). Model insan yetiştirmenin Kurân'dan iki temeli ebeveyne ihsan emri ve valideyne isyan yasağı, *Turkish Studies*, 15(1), 361-389. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.36983>

**Received/Geliş:** 11 September/Eylül 2019

Checked by plagiarism software

**Accepted/Kabul:** 25 February/Şubat 2020

**Published/Yayın:** 29 February/Şubat 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

**Structured Abstract:** The Qur'an had set up some principles for raising the model and the role modal human being. Forasmuch as, both the basis of family and indispensable element of the community had become human being. The other systems except the Qur'an had adopted some sui generis principles for raising the model and the role modal human being. The Qur'an had imposed the two simple and definite doctrines in this sense. It had been explained that benevolence to the parents is the one of the most fundamental commands of God at the one of these principles. Rebellion against procreators had been regarded as violence to the right of deity of God at the other principle. In general, it had been advised benevolence to the parents in the Qur'an. For as much as, it had been directed benevolence to the parents for raising the model person in the first order and not rebelling against the procreators in the second order. A great number of verses had been given a place in the Qur'an in this sense.

The command of benevolence to the parents had been frequently repeated with some reasons in the Qur'an. The teachings of the Qur'an had been revealed for practice and implementation. Religions, philosophical systems and ideologies had searched belief rules, philosophical principles and ideological bases to form the model and the role modal human being in the past. The principles which were determined as decent had been promulgated. But they had digressed from their own principles in the process of time or they had changed into radicalism. These implementations had reached to dimensions threatening the existence of human being on occasion. As a matter of fact, these had posed serious danger for humanity. This threat had involved in every religion, philosophy and ideology in the history. The exilic examples of these had been encountered in this world considerably. In that respect, the Qur'an had regulated the relation between the person and the parents which is the one of the four basic relationships of human being with the one command and the one prohibition. In fact, the verses mentioning about this subject had been particularly revealed in the Qur'an.

The Qur'an had revealed the necessary instructions for godly model of human being that it had suggested. This sample which had been offered by the Qur'an had been regarded as accurate from the point of the conception of the existence according to the perpetual emphasises on this model in various verses and many chapters. For as much as, Islam had placed God in the commencement of the classification of the existence. It had made this for human being to approach from that aspect about the existent beings. In this context, the individual's worships to God, uniting of Him, acceptance as the supreme and consideration as the great, conforming to His commands and messenger, complying with the instructions had been counted as his biggest assignment in the formation of the model that the Qur'an had suggested. This had been perceived as a crucial command in the systematization of social order. The Qur'an had promulgated the applied order in practice and the conformed command and prohibition in social life. To not be or not to be accepted of this or to classify the category of the existence in different form had been evaluated as rebellion against the procreators. The Qur'an had frequently emphasized on the command of benevolence to the parents in the formation of the model person and the placement of him among people. In the same way, it had put the event of rebellion against the procreators on the agenda in the situation of not performing the command of benevolence to the parents constantly. This command and prohibition had been considered as rather important for systematization of family and social order and protection at horizontal plan. Forasmuch as, the order which will be established in family and maintained in society at horizontal plan had been hardly based on benevolence to the parents and not rebelling against the procreators.

At horizontal plan, benevolence to the parents for the order of the universe and the placement of the classification of the beings in proper way had been regarded as vital touchstone for the model person that the Qur'an had wanted to form. From this point of view, the command of benevolence to the parents had been ordered to be perceived the classification of the beings in regular, well-arranged, disciplined, distant from complexity and disorder manner at horizontal dimension. Rebellion against the procreators had been equalized with the rebellion against God because of not behaving contrary to this order. This had become very interesting and appropriate command.

The Qur'an had prohibited rebellion against the procreators which had demolish family consequently community with definite language. The Prophet Muhammad (peace be upon him) had described that rebellion against the procreators is the major offence even evil behaviour reasoning to enter the hell. In this context, the limit of benevolence to the parents had been extended until the border insofar as rebellion against God. It had been recommended to children not obeying the parents forcing to attribute a partner to God in reality or inviting him. In that respect, it had been showed that the children who had forced

their parents about blasphemy and portent could be killed because of prevention of freedom of religion as it had been explained in the story of the Prophet Moses and decent servant.

The philosophical systems and ideologies had made sui generis, necessary and major efforts to form the model, the role model and the modern human type. Their efforts had reasoned the positive results on occasion and they had caused the negative consequences on occasion. Even if the positive applications had continued in the course of certain time in the same way, they had digressed from their rules and principles throughout many years. All in all, they had radicalized or evolving metamorphosed. Forasmuch as, the phenomenon of evolution and transformation of the rules had bothered every religion, philosophy, ideology that had emerged in the scene of history as virus and it had damaged them.

**Keywords:** The Qur'an, Family, Parents, Community, Benevolence, Rebellion

**Öz:** Kurân, örnek insan yetiştiriminin ilkeler koymuştur. Zira aile ve toplumun ögesi, insandır. Model insanı oluşturmak için beşeri sistemler de ilkeler koymuştur. Fakat Kurân, net iki düsturu vurgulamıştır. Ebeveyne iyilik etmek ve valideyne karşı gelmemek, Kurân'ın temel iki emridir. Allah'ın ilahlık hakkı gereği dokunulmaz kılınmıştır. Bu konuda birçok vahiy nazil olmuştur. Ebeveyne ihsanı da içeren Kurân öğretileri, hayata tatbik edilmesi için indirilmiştir. Geçmişte dinler, felsefi sistemler ve ideolojiler, örnek insan için bazı temeller aramıştır. Yürürlüğe konulan iyi uygulamalar, zamanla amacından sapmıştır. Bazıları, insanlık için tehlikeli olmuştur. İnsanın dört temel ilişkisinden birini, bir emir ve bir yasakla düzenlenmiştir. Allah'a ibadet ve ona şirk koşmama emrinden sonra Kurân, ebeveyne ihsan emrini ve valideyne isyan yasağını indirmiştir. Ailede ve toplumda düzenin sağlanması için vazgeçilmez bir durum olmuştur. Kurân, model insanın oluşturulması ve yerleştirilmesinde ebeveyne ihsan emrini sıkça vurgulamıştır. Ebeveyne ihsan edilmemesini yasaklamış ve valideyne isyan edilmesini reddetmiştir. Ailede kurulan ve toplumda devam ettirilen düzen, ancak ebeveyne ihsan etme ve valideyne isyan etmeme kaidesine bağlanmıştır. Bu açıdan varlıkların düzenli, disiplinli ve karmaşadan uzak algılanabilmesi için ebeveyne iyilik etmek emredilmiştir. Bu ilahi emre ters davranılmaması için ana babaya isyan etmek, Allah'a karşı gelmek olarak değerlendirilmiştir. Kurân, ebeveyne isyan edilmesini kesinlikle yasaklamıştır. Valideyne isyan etmek, kişiyi cehenneme götüren bir günah sayılmıştır. Ebeveyne iyiliğin hududu, Allah'a isyan çizgisine kadar tevsi' edilmiştir. Allah'a şirk koşmaya zorlayan ebeveyne, evladının itaat etmemesi emredilmiştir. Hz. Musa ile salih kul kıssasında ebeveynini küfre ve dalaletle zorlayan evlat, din hürriyetine engel olduğu için öldürülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Kurân, Aile, Ebeveyn, Toplum, İyilik, İsyân

## Giriş

Kurân'da bir ayette insanın dört temel ilişkisi anlatılmıştır. Ayetin öncesinde ise fasıklar fırkasından söz edilmiştir. Mushafta bu ayet *الَّذِينَ يَنْفُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ* formuyla yer almıştır. Meal yazarları ayete “*Onlar, iyice pekiştirdikten sonra ahitlerini bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği sıla-i rahmi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarırlar. İşte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridirler.*” (2/27) anlamını uygun görmüştür. Bu ayetteki *عَهْدَ اللَّهِ* ifadesi, insanın Allah'la ve Allah'ın insanla olan dikey ilişkilerini vurgulamıştır. Bu arada insanın kendisiyle olan yatay münasebeti de ayette dikkate alınmıştır. *صلة الرحم* ise insanın birey olarak aile ve akrabalarıyla ve toplumuyla olan yatay münasebetlere işaret etmektedir. Ayette geçen *الإفساد* sözcüğü ise insanın hem tabiat ile hem çevrenin insanla ilişkisine atıfta bulunmaktadır. Zaten Allah'ı dikkate almayan fâsıkların insan, toplum, tabiat ve Allah bağlamında oluşan ilişkilere önem vermedikleri ayetten anlaşılmaktadır. Bu emirler, sıla-i rahim yoluyla ebeveyne iyilik emrinin kapsamında değerlendirilmiştir.

Ailede disiplini sağlamak için Kurân önemli direktifler vermiştir. Böylesi bir disiplinin toplumda sağlanması için Kur'ân, ulu'l-emre itaat etmenin gerekliliğinden ve ona isyan etmenin cezasından söz etmiştir. Hz. Nebiye itaat etmenin zorunluluğunu beyan eden Allah, bu görevin, dinin kuruluş döneminde Hz. Rasule, vefatının ardından dinsel talimatlarına ve yönetim olarak vazifesini üstlenen halifeye veya yöneticiye düştüğünü söylemiştir. Bu bağlamda bazı ayetlerde

(bkz. 5/32-37) Hz. Elçiye ve halifeye ya da yöneticiye itaat edilmesi emri verilmiştir. İtaat etmeyenlere verilecek cezalar tespit edilmiştir. Hz. Elçiye ve devlet başkanına itaat, hem dinî bir emir, hem de sosyal, siyasal ve ahlaki bir yasa olarak telakki edilmiştir. Zira itaat edene sevap verilmemesi, isyan edene ceza tespit edilmemesi zulüm olarak görülmüştür. Burada bahsedilen münasebetlerden sadece Allah'a ibadet etme ve ebeveyne iyilikte bulunma konusuna temas edilmiştir. Çünkü Allah, insanın sadece kendisine ibadet etmesini ve ebeveynine ihsanda bulunmasını istemiştir.

Kurân'da anne ve baba için أب ve أم, والد ve والدة sözcükleri kullanılmıştır. Hatta anne ve babayı ifade eden أبوان, أبوين ve والدان, والدين tesniye tipleri istimal edilmiştir. Bu sözcüklerin أباء, أمهات, والدون ve والدات şeklindeki çoğullarına yer verilmiştir. Anne-baba birlikteliğinden doğanlara ولد denilmiştir. Çoğulu, أولاد olarak belirlenmiştir. Kurân, bu sözcüklere 170'den fazla ayette oldukça yüksek bir rakamda değinmiştir. Ayrıca bir ayette مولود له sözcüğüyle baba kastedilmiştir. (Akyüz, 1991, III/102).

Ebeveynler, çocukları üzerinde dini ve hukuki olarak bazı hak ve yetkilerle donatılmıştır. Başkalarından çocuğuna gelecek ve onun başkalarına verebileceği zararlara karşı babaya tedbir alma yükümlülüğü getirilmiştir. Ayet ve hadislerde Allah'a kulluğun yanında ebeveyne iyilik vecibesi, bazı gerekçelerle emredilmiştir. (Çağrı, 1991, III/103-105. Bkz. Karaman ve Diğ., 2014, III/477; Râzî, 1981, III/165-166).

İslam, evladın ebeveyne karşı görevleri üzerinde durmuştur. Kurân ve hadislerde çoğunlukla Allah'a kulluk vazifesinin ardından ebeveyne saygılı olmanın ve iyi davranmanın bir görev olduğuna dikkat çekilmiştir. Gerçekten bir ayette (bkz. 2/83) ben-i israile yüklenen ve uyacaklarına dair kesin misak alınan sekiz görev sıralanmıştır. Bunların en başında yalnızca Allah'a kulluk etmek ilk sıraya ve ardından ebeveyne iyilik etmek, yani ihsanda bulunmak ikinci sıraya yerleştirilmiştir. Aynı şekilde müminlerin başlıca ahlaki vecibelerinin sıralandığı bir başka ayette (bkz. 6/153) Allah'a ibadetten sonra ebeveyne iyilik görevinin zikredildiği görülmüştür. Birçok müfessir, dini kaynaklarda ebeveyne ihsan ile Allah'a ibadet talimatının ısrarla birlikte verilmesinin bazı sebepleri olduğunu söylemiştir. (Çağrı, 1991, III/103).

Bunların, aşağıdaki gibi olduğunu beyan edilmiştir: (1) Allah'ın nimetinden sonra maddi ve manevi açıdan insanın gelişmesine en yüksek katkının, ebeveynin fedakârlıkları olduğu belirtilmiştir. Çünkü evladın hem varlık sahnesine çıkmasının sebebi, hem de terbiye edilmesini sağlayan, ebeveyn olduğu dile getirilmiştir. Varlığında pay sahibi olmasalar bile diğer insanlar, evladın sadece eğitimine katkı vermiştir. (2) Evladın varlık alanına çıkmasının asıl ve gerçek sebebi Allah, zahiri ve hukuki sebebi ise ebeveynler olmuştur. (3) Allah, kullarına nimetlerini karşılıksız verdiği gibi ebeveyn de evladına ihtiyaçlarını hiçbir karşılık beklemeden ve seve seve yerine getirmiştir. (4) Kulları günahkâr bile olsalar Allah'ın nimetlerine erdikleri gibi, asi bile olsalar ebeveynler evlatlarına desteklerini devam ettirmiştir. (5) Allah, kullarının iyiliklerinden memnun olmuş ve karşılığını fazlasıyla vermiştir. Aynı şekilde ebeveynler de çocuklarını korumayı ve geliştirmeyi hedeflemiştir. (bkz. Râzî, 1981, III/165-166; Çağrı, 1991, III/103). Burada verilen bilgiler, Allah'a ibadet emrinin ardından aynı ayetlerde neden ebeveyne iyilik edilmesi direktifinin verildiğini açıklamak için yeterli görülmüştür. Bu bağlamda aşağıda ebeveyne ihsan emrinin detaylarıyla ilgili açıklamalar yapılmıştır.

### 1. Ebeveyne İyilik ve İhsanda Bulunmak

Mevzuya girmeden, öncelikle Kurân'ın değindiği çok gerekli bir konuda bir açıklama yapmak, lüzumlu görülmüştür. Bu bağlamda Kurân'da (33/6) Hz. Nebinin hanımlarının, müminlerin anneleri olduğu özellikle belirtilmiştir. Hz. elçinin vefatının ardından herhangi bir hanımıyla hiç kimsenin evlenmesine izin verilmemiştir. Bu bakımdan onlar, müminlerin inanç ailesinin ortak anneleri olarak görülmüştür. Bu, Hz. Elçinin vefatının ardından onlara yapılabilecek bazı saygısızlıkları engellemek için yürürlüğe koyulmuştur. (Akyüz, 1991, III/102).

Yine bir ayette (bkz. 33/40) ise Hz. Elçinin hiçbir erkeğinin biyolojik manada babası olmadığı açıklanmıştır. Bir nebi bile olsa Hz. Muhammed, aynı zamanda çocuklarının babası ve ümmetin inançta lideridir. Fakat Hz. Elçinin ümmetin inanç ailesinin babası olduğu fikri üretilmiştir. Yine bu emirden onun, biyolojik anlamdaki çocukları dışında kimseyle evlatlık ilişkisi bulunmadığı ve esasen bir nebi olduğu ifade edilmiştir. Evlatlık konusuna bu surenin bazı ayetlerinde (bkz. 33/4-5, 40) değinilmiş, uygulamanın yürürlüğüne son verilmiştir (Akyüz, 1991, III/102). Bazıları evlatlığın değil, onların öz babalarından başka birine nispet edilmesinin kaldırıldığını dile getirmiştir.

Bundan sonra asıl konuya geçme zamanı gelmiştir. والدين ya da والدين kelimesi, tesniye olup ولد kelimesinden türemiştir. Kurân'da bu sözcüğe والد şeklinde iki defa (31/33; 90/3), والده şeklinde bir defa (31/33), والدان şeklinde 3 kez (4/7, 33), والدين şeklinde yedi defa (2/180, 4/36, 6/151), والديك, والديه şeklinde beş kez (46/17), ولدي şeklinde 4 yerde (14/41, 27/19) ve son olarak والدتي şeklinde 3 yerde (2/233, 5/110) kullanılmıştır.

Bu konuda Kurân'ın talimatıyla Hz. Nebinin öğretisi ittifak etmiştir. Bu bilgi, Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Buna göre Hz. Nebi, üç kere tekrarlayarak 'Bunu yerde sürtünsün.' demiştir. Yanında bulunan sahabe "Kimin burnu yerde sürtünsün!" diye sual edince Hz. Elçi, 'İhtiyarlıklarında ebeveyninden her ikisine ya da birine yetişen ve cennete giremeyen kimselerdir.' buyurmuştur. (Nasıf, 1986, V/5-6). Bir hadis kitabında yer alan bir rivayete göre Abdullah b. Ömer'in Hz. Nebiden şu bilgiyi aktardığı rivayet edilmiştir. "Allah'ın hoşnutluğu, babanın hoşnutluğuna bağlanmıştır. Yine onun kızgınlığı, babanın kızgınlığıyla alakalandırılmıştır." (Derveze, 2000, III/381).

### 1.1. Ebeveyne İhsanda Bulunmak

Kurân, ebeveyne iyilik edilmesine dair emirlerin bütün elçilere verildiğini ilan etmiştir. Bu bağlamda Allah'a kulluk edeceklerine dair ben-i israilden söz alınmış ve ardından ikinci olarak ebeveyne iyilik edecekleri talimatı verilmiştir. Kurân, onların rablerine verdikleri sözlerden döndüklerini, az bir kısmının bu tavsiyeye uyduğunu ve çoğunun emre karşı geldiğini, hala karşı gelmeyi sürdürdüklerini ifade etmiştir. Bu durumu anlatan ayete mushafta لا إِسْرَائِيلَ لَا formuyla yer verilmiştir. Meal yazarları bu ayeti "Bir zamanlar biz ben-i israilden 'Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz. Buna bağlı olarak ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyecek, namazı kılacak ve zekâtı vereceksiniz' diyerek söz almıştık..." (2/83) şeklinde anlamışlardır. Bu durumda aile reisine itaatın ötesinde iyilik edilmesinin emredilmesi, oldukça manidardır. Toplumun sağlam olarak kurulmasında aile çok önem arz etmiştir. Bu bağlamda aile, toplumsal sistemin bir modeli olarak belli kurallar dâhilinde olmuştur.

Kurân'ın ben-i israile verildiğinden söz edilen bu emrin, hiç değiştirilmeden ben-i ismaile verilmiştir. Ayrıca onlardan istenen iyilik etmek, sadece ebeveynle sınırlı tutulmamıştır. Bu direktif daha ileriye götürülmüş, bu açıdan yakın akraba, yetim ve yoksullar iyilik edilecekler arasında zikredilmiştir. Bu iki aileden, yani ben-i İsmail ve ben-i israilden sonra gelen Hz. Muhammed'e tevdi edilen Kurân'da ebeveyne ihsan olayı aynen korunmuştur. Ebeveyne iyilik emri, tevhid dininin olmazları arasında sayılmıştır. Bu bağlamda rabbimiz, dünyada ebeveynin sınırlı manadaki otoritesine cevaz vermiştir.

İhsan sözcüğünde başkalarını nimete erdirmek ve kendi işinde iyi olmak gibi iki mananın olduğundan söz edilmiştir. Bu açıdan ihsanın, imandan daha kapsamlı olduğu belirtilmiştir. Zira ihsan, adaletli olmaktan daha üstün bulunmuştur. (İsfahanî, 2009, 236-237).

### 1.2. Akrabalık Bağlarını Gözetmek

Akraba, insanın ebeveyni tarafından olan yakınlarını ifade etmek üzere istimal edilmiştir. Kelime dilimize Arapçadan geçmiş ve insanın yakınlarını ifade etmek için kullanılan bir isim

olmuştur. Kurân, valideyne ihsanda bulunmak mevzuusuyla yakından alakalı bir diğer konuya yani akrabalık bağlarının gözetilmesi meselesine yer vermiştir. Model insanın oluşturulması aşamasında ebeveyne ihsandan sonra, akrabalık bağlarının gözetilmesi tavsiye edilmiştir. Akrabalık bağlarının gözetilmesiyle ilgili ayete mushafta [وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا...] formuyla yer verilmiştir. Meal sahipleri, ilgili ayete “... Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” (4/1) şeklinde mana vermiştir. Kurân'da akrabaya ve akrabalık münasebetlerine önem verilmiştir. Bu bağlamda İslam'ın bu emri, sadece Kurân ile sınırlı tutulmamıştır. Aksine diğer kutsal kitaplarda emredilmiş ve mensuplarından bunu uygulamaları tavsiye edilmiştir. Allah, bu durumu Kurân'da müminlere bildirmiştir.

### 1.3. Ebeveyn Ahirette Evlada Faydalı Olamamak

Aileler, akrabalık bağlarıyla birbirine bağlanmış, böylece maddî ve manevî bağlılıklarla sağlam bir birlik kurulmuştur. Bu dizgede akrabaların mirastan pay almalarına bazı şartlarla izin verilmiştir. Bunlara karşın Kurân, içindekilerle birlikte dünyanın insan için sonsuz yaşama yeri olmadığını ifade etmiştir. Aslında bu durum, diğer tüm ilahi dinlerin talimatlarında da yer almıştır. Dünya geçici olduğuna göre ebedi bir yaşamda rahat ve huzura kavuşmak için insanın daima iyi olması, iyilerle olması ve iyilikler yapması tavsiye edilmiştir. Bu bağlamda ebeveynler, çocukları için, evlatlar da ana-babaları için bu dünyada her şeylerini feda ederler. Oysa Kurân, öte dünyada insanın ebeveynine bile yardım edemeyeceğinden söz etmiştir. Zira bu dünyayı ve ahireti var eden Allah, ahiretteki değer ölçüsünün bu dünyada gönderilen talimatlara uyup uymamakla ilgili olduğunu bildirmiştir. Kurân'da مولودٌ ولدٌ ve iki kere والدٌ ifadelerinin kullanıldığı bir ayette bu duruma yer verilmiştir. Burada baba, çocuk ve anadan söz edilmiştir. Kurân'da ilgili ayete ( يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَأَخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٍ عَنِ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ) şeklinde yer verilmiştir. Bu ayete “*Ey insanlar! Rabbinize saygısızlık etmekten uzak durunuz. Bir de hiçbir babanın evladından fayda göremeyeceği, evladın da babasından hiçbir yarar sağlayamayacağı bir güne hazırlıklı olun. Ayrıca Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın, dünya hayatı sizi aldatmasın. Hele hele o yoldan çıkarıcı şeytan ise Allah hakkında asla sizi aldatmasın.*” (31/33) mealî uygun bulunmuştur. Kurtubî, ayetle ilgili açtığı soruya “...burada dile getirilenin, aslında hiç bir çocuğun günahını, hiçbir babanın taşımayacağı, aynı şekilde hiçbir babanın cezasını hiçbir çocuğun çekmeyeceği” şeklinde cevap verildiğini bildirmiştir. (Kurtubî, 2006, XIV/81). Ayetteki emrin tehdit içerdiğini ifade ettikten sonra Kurtubî, benzer bir ibarenin geçtiği diğer bir ayette (bkz. 2/84) ayete “Hiçbir kimse, başkasının günahı yüzünden sorgulanmaz veya onu hiçbir şekilde savunamaz.” (Kurtubî, I/377) açıklamasını yapmıştır. Bu kullanımın, ilk etapta ebeveyne iyilik etmek ile bir ilişkisi olmadığı düşünülmüştür. Fakat ahiret düzleminde bununla bir alakası kurulabileceği göz ardı edilmemiştir. Zira insan, dünyada ebeveynine ne kadar yakın olursa olsun, ahirette bireysel sorumluluk gereği valideynine yardımcı olamayacağı vurgulanmıştır. Bu sahada herhangi bir yanlış anlama ve anlaşılmaya meydan verilmemesi için Kurân, konuya ahiret düzleminden yaklaşmıştır.

Ayette verilen mesaj, diğer ayetlerde verilen mesajlarla paralellik göstermektedir. Zira bu dünyada çocuğun en büyük yardımcısı ve destekçisinin ebeveyni olduğuna işaret edilmiştir. Aynı şekilde ihtiyarladıklarında ebeveynin en büyük yardımcısı ve destekçisinin çocuk olduğuna temas edilmiştir. Ebeveyn ile çocuk arasındaki bu ilişki, ancak karşılıklı bireysel sorumluluklar ile Allah'la ilgili ödev ve görevler gerçekleştirildiği zaman ahiret düzleminde anlamlı olacağı anımsatılmıştır. Bu açıdan insanın yanlış anlamasına veya yanlış düşünmesine sebep olmasın diye ayette, Allah'a karşı sorumluluklarımızın bilincinde olunması, her ebeveyne tavsiye edilmiştir. Bu dünyada malum görevler yapılmadığı zaman öte dünyada mutluluğa ermenin olmayacağı hatırlatılmıştır. Bunlar yerine getirildiğinde ebeveynin çocuğuna, evladının ana-babasına iyi davranmasının, öbür dünyada yarar sağlayacağı açıklanmıştır. Bu yüzden Allah, ebeveynin ve evladın gündemine bu konuyu taşımıştır. Ebeveyn ile evladın birbirlerine karşı iyilik etmelerinin

anamlı olması, bireysel ödev ve sorumlulukların yerine getirilmesi, bunun yanında Allah'a karşı olan ödevlerin eksiksiz yapılması tavsiye edilmiştir.

Râzî (ö. 606)'ye göre Allah, bu ayette birbirlerine şefkati ve muhabbeti çok olan evlat ile babadan bahsetmiştir. Ayette bunlara yer verilmesinde çok hassas bir incelik bulunduğu işaret edilmiştir. Yani dünyada olduğu gibi ahiretteki sıkıntılara göğüs germede babanın evlâdına hiçbir fayda sağlayamayacağı vurgulanmıştır. Aynı şekilde Allah'ın ahiret gününde babaya vereceği cezayı, dünyada olduğu gibi yok etmek için evladın da babasına hiçbir surette fayda temin edemeyeceği vurgulanmıştır. Zira sorumlulukları sebebiyle evlat kendisini, babasına faydalı olmak zorunda hissetmiştir. Buna karşın baba, görevi olmadığı halde sadece şefkati gereği he zaman ve her zeminde evladına faydalı olmuştur. Bu açıdan ayette birinin zararını üstlenmek ve yarar temin etmek gibi işlerin geçerli olmayacağı ahiret gününde tarafların hazırlıklı olmalarını ve birbirlerine güvenerek görevleri savsaklamamaları ya da eksik yapmaya kalkışmamaları tembih edilmiştir. (Râzî, 1981, XXV/164).

#### 1.4. Ebeveynin Malında Evladın Hakkı Olmak

Ebeveynin geride bıraktığı mirasta kızlara ve oğullara paylar belirlenmiştir. Kurân, anne ve babayı ifade etmek üzere bir de validân ifadesine vermiştir. Bu ifadesine bir ayette iki defa zikredilmiştir. Kurân'da ilgili ayete ( لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانُ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانُ ) formuyla yer verilmiştir. Kadın ve erkeğin miras malında payı olduğunu belirten ayete “*Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır. Yine ana-babanın ve akrabasının bıraktıklarından kadınlara da pay vardır, azından çoğundan belli bir pay.*” (4/7) meali uygun görülmüştür. Ebeveynin geride bıraktığı mirastan kadın ve erkeğin payları olduğu ifade edilmiştir. İlk anda bunun, mirasla ilgili aile fertlerinin haklarını açıkladığı ve bu meyanda bir cahiliye geleneğini yıktığı ifade edilmiştir. Kurân, insanların sosyal hayatlarına çekidüzen verdiği için bu yaşamın bir parçası olan aile fertlerinin haklarına da özen göstermiştir. Örneğin Kurân, cahiliyede mirastan pay alamayan kadınlara pay ayırmıştır. Böylece cahiliyede vasiyet, güç ve yaş esasına göre belirlenen erkek mirasçılara haksızca verilen mallar, asıl sahiplerine geri verilmiştir. Erkek mirasçılar sadece kan bağıyla ilişkilendirilmemiş, buna ilave olarak evlat edinme veya kan kardeşliği kurma gibi nedenlerle diğer erkeklerin de mirastan pay alması sağlanmış ve kadınlar yine mirastan mahrum kılınmıştır. Erkeklerin haksızca elde ettikleri mallar, Kurân tarafından geri alınmış ve erkek mirasçılarla ilgili bu yanlış uygulamaya son verilmiştir. Bu hatalı uygulamanın ilgası, Medine devrine ertelenmiştir. Mekke'de uygulama imkânı veya kaldırılma durumu, şartlar oluşmadığından gündeme getirilmemiştir. Hicret edenlerin yakınları Mekke'de kaldığından Hz. Nebi, Medine'de ensar ile muhacirler arasında muâhât ve muvâlât kurmuş, böylelikle onlara da miras hakkı tanınmıştır. Bu husus, aynı suredeki bir ayetle (bkz. 4/33) ve paylar ise surenin diğer ayetlerinde (bkz. 4/11-12) belirlenmiştir. Cahiliye geleneğinde miras erkek çocuğa bırakılmış ve kısmen ana-babaya vasiyet yoluyla pay ayrılmıştır. Hz. Resul, bu uygulamaya kısmen kardeşliği ve manevi kardeşliği ilave etmiş, ancak daha sonra manevi kardeşlik tatbikatı kaldırılmıştır. Manevi kardeşlikte iyi ilişki ve ikram gibi nedenlerle isteyenlerin mal bırakmasına izin verilmiştir. Yasal zorunluk kaldırılmış ve uygulama, insanların vicdanına bırakılmıştır. (Karaman ve Diğ, 2014, II/21).

Burada Allah'a ibadet edilmesi emrinin pratik bir tezahürü olarak ebeveynin malda hakkı olduğu dikkatlere sunulmuştur. Her müminin sosyal hayatıyla alakalı bu emri, Allah'a kulluğunun bir gereği olarak yerine getirmesi arzu edilmiştir. Dilimizde yer eden “Ölüm hak, miras helal.” sabitesine göre ebeveynin geride bıraktığı mallarda, erkek veya kadın varislerin hakkı olduğu beyan edilmiştir. Ebeveynin çocuklarını bundan mahrum bırakamayacağına dikkat çekilmiştir. Öyle ki çocuklarını miras payından mahrum etmesinin, Allah'a kullukla uyuşmayacağı dile getirilmiştir. Bu ayette kadının veya erkeğin geride bıraktığı malda hakkı olduğu beyan edilen kimselerin, ebeveyn ve akrabalar olduğuna temas edilmiştir. Ebeveyn ve akrabalarla aynı zamanda

kan bağı veya evlilik yoluyla kurulan yakınlıkları da ifade etmek amaçlanmıştır. Bu emirde ebeveyne ihsanın, bir diğer şekli olan mirastaki payın çocuklara verilmesine temas edilmiştir.

### 1.5. Ebeveynin Malında Evladın Hakkı Olmak

Kurân, ebeveyne ihsan konusuyla bağlantılı bazı konulara da temas etmiştir. Ana-babanın geride bıraktığı her şeye mirasçı olan akrabalarından söz edilmiştir. Bu bağlamda Kurân, bir başka ayette tesniye kullanımlı olan *الْوَالِدَانِ* ifadesine yer vermiştir. Kurân'da bu hususa *وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا* [وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدْتُمْ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيْبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا] Bu ayete "... Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var.... Ana, baba ve akrabasının bıraktığı her şey için kadınlı erkekli yakın akraba varisler kıldık. Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir." (4/33) manası verilmiştir. Böylelikle ayete göre ebeveyn ve akrabaların geride bıraktıkları terekeden mevali mirasçılar var edildiği beyan edilmiştir. Çoğu mevâlî olan mevlâ sözcüğü, kişinin yakını ve doğumdan akrabası olanları ifade etmek için kullanılmıştır. Ebeveynin geride bıraktığı akrabaların amca, dayı ve dedeler olduğu, bunların oğul ve çocuklarının akrabasının mevalisi olduğu beyan edilmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, II/57).

Bu ayette mallarda hakkı bulunduğu ifade edilenlerin, ebeveyn, akrabalar, antlaşmalı yakınlar olduğu tespit edilmiştir. Ebeveyn ve akrabalar, aynı zamanda kan bağı veya evlilik yoluyla kurulan yakınlıkları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Antlaşmalı yakınların miras hükümleri gelmezden önce evlat ve kardeş edinme, vasiyet yoluyla miras bırakma, tazminat ve miras sözleşmesi yapma adetlerini anlatmak üzere bu ayete yerleştirildiği belirtilmiştir. Bazı ulemanın bunlarla ilgili hükümlerin miras ayetleriyle ilga edildiğini savunmalarına karşın diğer ulema, şartlarına uygun olan miras ve tazminat sözleşmesinin kaldırılmadığını beyan etmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, II/57).

### 1.6. Ebeveyne ve Çocuğa Yemin Etmek

Kurân, ebeveyne ihsan etmenin bir gerekçesini, çocuğun varlık sebebi olan valide, ondan doğan velede yemin etmekle temellendirmiştir. Bu bağlamda Kurân, insanın düşüşle geldiği bu dünyada çeşitli kısıtlamalara maruz kalacağını ve zorluklarla karşılaşacağını beyan etmiştir. Bu kural, dünyanın başından sonuna kadar bütün insanlar için genel geçer bir yasa niteliğindedir. Yani her zaman ve her yerde insan nesli, zorluk ve sıkıntılarla başbaşa kalmıştır. Kurân, insanın bu durumuna *وَالِدٍ* ve *وَلَدٍ* kelimelerine kullanarak temas etmiştir. Kurân'da bu hususa *لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ وَأَنْتَ* [لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ وَأَنْتَ لَئِن لَّمْ يَنتَهِ عَنِ الظُّلْمِ أَجْمَعِ أَجْمَعًا] ayetiyle değinilmiştir. Bu ayete "Yemin ederim şu beldeye, senin de içinde olduğun o beldeye, ana-babaya ve bunlardan meydana gelen çocuklara! Hiç kuşkusuz biz insanı zorluklarla mücadele etme gücüyle yarattık." (90/1-4) meali, uygun bulunmuştur. Taberî'nin de katıldığı görüşe göre ayette geçen *وَالِدٍ* ve *وَلَدٍ* ifadeleriyle ebeveyn ve evladın kastedildiği beyan edilmiştir. İnsanın hayat mücadelesinde az ya da çok sıkıntılarla karşılaşacağı, ihtiyaçlarının doğacağı ve acılarla boğuşacağı bildirilmiştir. Bu durum insana yaşama azmi, mücadele gücü ve iradesi kazandırmaktadır. Hz. Elçi de bundan istisna edilmemiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, V/625). Ayetteki kullanımın, ilk etapta valideyne iyilik etmek ile bir ilişkisi olmadığı düşünülmüş ise de yine bir ilgi kurulabileceği açıklanmıştır. Buna göre Hz. Muhammed'in elçilik görevleriyle ilgili ekstra bir sıkıntıya maruz kaldığı yeminle vurgulanmıştır. Zira kasemin cevabında insanın zorluklar içinde olacağına işaret edilmiştir.

### 1.7. Ebeveyne Vasiyette Bulunmak

Kurân, ölüm anı yaklaşan kişinin ebeveynine ve akrabalarına vasiyette bulunabileceğini belirtmiş ve bunun, Allah'a saygı besleyen muttakilerin ödevi olduğunu beyan etmiştir. Kurân'da bu hususa *كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ* [كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ] ayetinde değinilmiş ve ayete "Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya ve yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur." (2/180) meali verilmiştir. Ölenin herhangi bir şey vasiyet edeceği kişiler, burada ebeveyn ve



akrabalar olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda bunlar, kan bağı veya evlilik yoluyla kurulan yakınlıkları ifade etmektedir. Bu ayet, mirasla ilgili hükümlerden çok evvel indirilmiştir. Çünkü burada henüz hicretin acıları taze olduğundan fakir kalmış insanlara kalıcı bir çözüm olarak yürürlüğe konulmuştur. Bu ayette evladın ebeveynine ihsan ve iyiliğinin sadece manevi olmadığına, aksine bunun maddi bir ihsan ve iyilik olacağına işaret edilmiştir.

### 1.8. Ebeveyn İnfak Etmek

Kurân, nüzul döneminde sorulan bazı sorulara cevap vermiştir. Bu soruların 13 tane olduğu tespit edilmiş ve bazı yazarlar sırf bu konuya dair eserler telif etmiştir. Kurân, evladın ebeveynine infakta bulunmasını, ihsandan asla vazgeçmemesini ve sahip olduğu mal veya zenginlikleri onunla paylaşmasını emretmiştir. Bu sure medenî olduğuna göre o dönemde evlatlar ile ebeveyn arasında bazı olumsuzlukların patlak verdiği düşünülmüştür. Kurân, yaşanan bu olumsuzlukları gidermek için zengin ya da fakir olduğuna bakılmaksızın, evlatların sahip olduğu maddi imkânları, zorluklarla boğuşan ebeveynleriyle bölüşmesini emretmiştir. Kurân, bu sorulardan biriyle ilgili hususa [يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ] ayetinde yer vermiştir. Bu ayete “*Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki Hayır olarak infak edeceğiniz şey, ebeveyn, yakınlar, yetimlere, yoksullara ve yolculara verilebilecek şeyler olmalıdır. İyilik adına ne yaparsanız, Allah onu kuşkusuz bilir.*” (2/215) meali verilmiştir. Burada infak edilecek kişiler, ebeveyn, akrabalar, yetimler, miskinler ve yolcular şeklinde sıralanmıştır. İslam, bu vasiyetiyle manevi olarak bir arada tuttuğu aileyi, maddi olarak desteklemiştir. Ebeveyn ve akrabalar aynı zamanda kan bağı veya evlilik yoluyla kurulan yakınlıklar için de kullanılabilir olmuştur. Diğer üç grup ise din kardeşliği dolayısıyla infak edilmesi gerekenler arasında tatad edilmiştir. Bu ayette ebeveyn iyilik edilmesi vurgulanmıştır. Bütün mezhep otoriteleri, yoksul ebeveyni beslemenin, evladın üzerine düşen farz bir görev olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan Kurân, her vesileyle müslümanları ebeveynlerine iyilik etmeye teşvik etmiştir. Yapılacak iyiliklerin evvel emirde ebeveyn yapılması öğütlenmiştir. (Ateş, 1988, I/361).

### 1.9. Ebeveyn İhsanda Bulunmak

Kurân, ebeveyn ihsanda bulunmayı birçok ayette dile getirmiştir. Bunlar, tek başlık altında bir sıralama içerisinde detaylandırılmıştır. Esasen bu çalışmanın yapılmasının en temel sebebi, hakikaten ebeveyn ihsan emrinin açıklanmasıdır.

**1.9.1.** Kurân, Allah’a şeksiz, şeriksiz ve şüphesiz bir ibadet emrinden sonra bazı ayetlerde ebeveyn ihsandan bahsetmiştir. Bu açıdan sadece Allah’a ibadet emrinden sonra ebeveyn ihsan emrinin gelmesi, bireysel ve toplumsal açıdan önemsedığımız gibi tevhit düşüncesi açısından çok önemli kabul edilmiştir. Gerçekten ayete [وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا] formuyla bu konuya temas edilmiştir. Meal yazarları ayete “*Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın...*” (4/36) manasını uygun bulmuştur. Bu ayette ihsan edilmesi emredilen kimselerin ebeveynler, zi’l-kurbâlar, yetimler, miskinler, yakın komşular, uzak komşular, yolcular ve sahip olunan köleler olduğuna işaret edilmiştir. Ebeveyn ve zi’l-kurbâ akrabalar, aynı zamanda kan bağı veya evlilik yoluyla kurulan yakınlıkları ifade etmektedir. Diğer beş grup ise din kardeşliği dolayısıyla infak edilmesi gerekenler bağlamında açıklanmıştır. Bu direktifler arasında en dikkate değer olanının, Allah’a ibadet edilmesini, ona hiçbir şekilde şirk koşulmamasını ve ebeveyn iyilik edilmesini emreden bu ayetler olduğu görülmüştür. İlgili ayetlerde sadece ikisi var iken bu ayette üçüne birden temas edilmiştir. Aslında burada eksikmiş gibi görünen dördüncü şık olan ebeveyn isyan edilmemesi emri, zımnen olsa da sanki ayette varmış gibi düşünülmüştür.

**1.9.2.** Kurân öğretisinde hakikatine temas edilen hususlardan biri de valideyne iyilik etmek ve ona ihsanda bulunmak olduğu söylenmiştir. Aslında bu tür direktifler, sadece Kurân’da değil,

eski dönemlerdeki kitaplarda da önerilmiştir. Bu bağlamda Allah'a şirk koşmanın yasaklanmasının ardından ilk dile getirilen hususun, valideyne ihsanda bulunmak olması çok anlamlı olmuştur. Zira varlıklar sıkalasında bu dünyada yer edinen insan, diri bir toplum oluşturması nedeniyle aileyi önemsemiştir. Allah, ailede otoritenin tesisini ebeveyne itaate bağlamıştır. Ebeveyne ihsan emriyle ilgili ikinci emir, bu ayette verilmiştir. Kurân bu duruma *فَلْيُتَعَالُوا أَثَلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا* [فَلْيُتَعَالُوا أَثَلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا] ayetiyle temas etmiştir. Meal yazarları, ayete “*De ki: Gelin, rabbinizin size neyi haram kaldığını açıklayayım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın, Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızıkını veririz...*” (6/151) anlamını uygun görmüşlerdir. Bu ayette verilen direktifler, Allah'a şirk koşmamak, ebeveyne iyilik etmek ve çocukların rızık korkusuyla öldürülmemesi olarak sıralanmıştır. Bu açıdan Kurân, ebeveyne iyiliği emrederken, evlatlarını öldürmek gibi bir kötülüğü işlememelerini tavsiye etmiştir. Bu talimat, ebeveyne iyilik emriyle çok yakından alakalı olarak değerlendirilmiştir.

**1.9.3.** Kurân'da Allah'a ibadet etmek direktifinden sonra ebeveyne ihsanda bulunmak emri verilmiştir. Bu manada Kurân'da ebeveyne ihsan olayına sıkça temas edilmiştir. Bir konuya Kurân'da sıklıkla temas edilmesi, onun çok önemli olduğunun göstergesi sayılmıştır. Zira bunda, diğerlerinde olmayan emirler vardır. Ebeveyne ihsan emri, bu ayette detaylı olarak işlenmiştir. Yaşlılandıklarında ebeveyne nasıl davranacağı bu ayette evlada telkin edilmiştir. Bu ayet, diğerlerine göre oldukça kapsamlı bulunmuştur. Ebeveyne ihsan emriyle ilgili üçüncü emir, bu ayette verilmiştir. Kurân bu duruma *وَإِقْضَىٰ رَبِّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا* [وَإِقْضَىٰ رَبِّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا] şeklindeki ayetle temas etmiştir. Meal yazarları ayete, “*Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı söz söyle.*” (17/23) mealini uygun bulmuşlardır. Bu ayet, konuya delil oluşturan en başat ayetlerden biridir ve onda iki emir verilmiştir. İlkinde evrensel düzlemde yatay ve dikey planda hayatta olduğu sürece sadece Allah'a ibadet edilmesi emrine mukabil ikinci emirde ebeveyne iyilik edilmesi veya ihsanda bulunması direktifi yer almıştır. Yani Allah, bütün kulların sadece kendisini ilah olarak tanımlarını ve aynı zamanda evlatlardan ebeveynlerine iyilik etmelerini istemiştir. Bu, bütün dinlerde ortak olan başlıca dini ve ahlaki ödevlerden biri sayılmıştır. Birinci ödevin, Allah'ın birliğini tanımak ve tek Allah'a inanmak olduğu belirtilmiştir. İkinci görev, ebeveyne iyi davranmak olmuştur. Ayette Allah, yalnız kendisine ibadet edilmesini buyurduktan sonra, ebeveyne iyilik edilmesi direktifini vermiştir. Böylelikle Allah'a kullukla ebeveyne iyilik yan yana anılmış ve ödevin önemi vurgulanmıştır. Nitekim bazı hadislerde Allah'a kulluk ile ebeveyne iyilik yan yana zikredilmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, III/477).

Bu ayetin, İbn Mesud'un mushafında *ووصى ربك* olduğunu ifade eden Mukâtil, başkasını değil, sadece Allah'ı bir kabul etmeyi, ebeveyne ihsanda bulunmayı, yaşlılıkta yanında olana iyilik etmeyi, kötü söz söylememeyi, ihtiyaçlarını giderirken söylenmemeyi, iyi sözle gönüllerini almayı, merhamete ermeleri için dua etmeyi emrettiğini belirtmiştir. Fakat ebeveyn, evladına şirk koşmasını istediğinde onların bu arzusunu evladın yerine getirmemesi emredilmiştir. Zira bunun, ebeveynle ilişkiyi koparmakla bir alakası bulunamamıştır. Müşrik oldukları belli olan ebeveyne dua etme meselesi, başka bir ayetle (bkz. 9/113) yasaklanmıştır. (Mukâtil, 2003, II/254-255).

**1.9.4.** Kurân, aynı zamanda tarihte gerçekleşmiş olan ebeveyne iyilik ve ihsan örneklerinden de söz etmiştir. Böylece Kurân, ebeveyne verdiği ihsan emrinin teorik bir şey olmadığını göstermiştir. Tarihsel süreçte ebeveynlerine iyi davrananlar, Kurân tarafından ölümsüz örnekler olarak takdim edilmiştir. Örneğin ayetlerde Hz. Yahya'nın ebeveynine iyilikte bulunduğu anlatılmıştır. Bu ayet, *وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* *وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* *وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* formuyla kelam-ı kadimde yer almıştır. Meal kâtipleri bu ayete “*Ana babasına çok iyi davranırdı; başına buyruk bir zorba değildi.*” (19/44) mealini vermiştir (Karaman ve Diğ, 2014, III/507).

Mekke devrinin başında inen Meryem suresinde o dönemde sosyal bir sorun olarak ortaya çıkan ebeveynin kendi hallerine terk edilmesi gündeme taşınmıştır. Dahası ebeveynleri müslüman olmuş bazı evlatların, ebeveynlerine karşı geliştirdikleri olumsuz davranışlar, dikkatlere sunulmuştur. Mekke müşriklerin bu ve benzeri davranışları, Hz. Yahya'nın ebeveynine müspet davranışı ilgi tutularak yanlıştan dönmeleli salık verilmiştir.

Kurân, ebeveynle iyilik etmek konusunda tarihten ölmaz misaller vermiştir. Hz. Yahya, bu konudaki örnek davranışıyla ölmaz bir üne kavuşmuş ve Kurân'da bu bağlamda anılmıştır. (bkz. 60/8). Diğer ayetlerde *إحسان* yani ihsan kavramıyla dile getirilen bu husus, bu ayette *بِرٍّ* olarak ifade edilmiştir. Bu ayetlerin indiği Mekke döneminde iman eden ebeveynler ile şirki devam ettiren evlatlar arasında bazı sorunların çıktığı aktarılmıştır. Ya da aynı dönemde şirki sürdüren ebeveynler ile iman eden evlatlar arasında da bazı kavgalar yaşanmıştır. Bu ayette Hz. Yahya'nın annesine iyilik eden biri olduğunun, zorba ve asi olmadığını beyan edilmesi, iman eden evlatlara bir uyarı olmuştur. Zira iman ettikleri için bu genç evlatlar, inanmayan ebeveynlerine karşı hiçbir sorumluluklarının olmadığını düşünmüşlerdir. Oysa Allah, bu düşüncelerini ima yoluyla eleştirmiş, Hz. Yahya'nın iman ettiği halde annesine iyilik ettiğini, onları zorlamadığını ve onlara karşı asi olmadığını beyan etmiştir. Böylece toplumda derin yaralar açacak olan bu konu suhuletle halledilmiştir. Bu bağlamda Allah, toplumda aile birliğini bozacak bir davranışın gelişmesine engel olmuştur.

Günümüzde iman eden ebeveynler ile aynı değeri paylaşmayan evlatlar, bağlarını tamamen koparmaktadır. Kurân, bu bağın kesilmesini asla onaylamamıştır. Yine iman eden evlatlar ile aynı inancı paylaşmayan ebeveynler arasında huzursuzluklar yaşanmıştır. Her iki durumda evlatlar, iman edip etmediğine ve müşrik olup olmadığına bakmaksızın ebeveynleriyle ilgili görevlerini yerine getirmekle mesul tutulmuşlardır. Bu durum, özellikle iman eden genç için cennete gitmek kadar hayati bir mesele olarak değerlendirilmiştir.

Kurân'da Hz. İsa'nın sadece validesine dua ettiği belirtilmesine karşın Hz. Yahya'nın ise ebeveynine niyazda bulunduğu özellikle belirtilmiştir. Bazı tefsirlerde bu durum hususi bir şekilde ele alınmıştır. Bu surenin ilgili ayetinde (bkz. 19/14) Hz. Yahya'nın ebeveynine çok iyi davrandığından bahsedilmiştir. Hz. İsa ise Allah'ın kendisini, annesine karşı çok saygılı kıldığını söylemiştir. Bu bağlamda Kurân, onu sürekli Meryem oğlu İsa olarak anmıştır. (Karaman ve Diğ., 2014, III/598). Hz. Zekeriya'nın oğlu olan Hz. Yahya, aynı zamanda Hz. Meryem'in teyzesinin oğlu olduğu belirtilmiştir. Şehit edileceği ve sürekli canlı kalacağı için kendisine bu adın verildiği ifade edilmiştir. Hadislerde ise kendisine verilen beş emirden birinin Allah'a şirk koşmamak olduğu beyan edilmiştir (Aydın, 2013, XLIII/232-234).

Hz. Yahya'nın cebbar ve asi olmaması, validesine sürekli iyilik yapması olarak anlaşılmıştır. Bu sebeple Allah onu, ebeveynine çokça iyilik yapan sıfatıyla anmıştır. O, ebeveynine ihsanda bulunmuş ve tevazu kanatlarını onların üzerine germiştir. Rabbine itaatte üşenmemiş ve ebeveynine iyilikte hiç yılgınlık göstermemiştir. Aksine sürekli olarak Allah'a itaat etmiş ve ebeveynine karşı alçak gönüllü olmuştur. O, rabbine ve ebeveynine hiçbir zaman karşı gelmemiştir. Hiçbir zaman insanlara karşı itici veya sevimsiz olmamış, onlara haksızlık yapmamıştır. (Şinkîti, 2012, IV/289-290). Bu bağlamda o, insanları ve onların haklarını küçümsememiş, onları zorlamamış ve haklarını ellerinden almamıştır. (İbn Âşûr, 1984, XVI/77). Bu yorumlar dikkate alındığında vahyin geldiği bu zaman diliminde ebeveynlerle evlatlar arasındaki ilişkilerinde bazı aksaklıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hz. Yahya'nın ebeveynine itaatkâr olduğunu belirten ayeti, müfessir Râzî, Allah'a tazimden sonra ebeveynle itaat etmekten daha büyük bir ibadet olmadığı şeklinde tefsir etmiştir. Bundan dolayı bir ayette (bkz. 17/23) [*وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا...*] buyrulduğuna işaret etmiştir. (Râzî, 1981, XXI/194).

**1.9.5.** Kurân, insanın ebeveynine iyilik yapmasını pek çok ayette tavsiye etmiştir. Zira cemiyetin ıslahının, aynı zamanda ailenin ıslahına bağlı olacağını haber vermiştir. Aileler disiplin altına alındığında toplumların bundan azami ölçüde faydalanacağı beyan edilmiştir. Bu açıdan Kurân, örnek insan yetiştirmenin yolunun, esasında evladın ebeveynine ihsanından geçtiğini ifade etmiştir. Bu, kanun veya yasa marifetiyle değil, aksine gönüllülük esasına bağlanmıştır. Bu bağlamda Allah, ebeveynine iyilik ve ihsan etmesini insana tavsiye etmiştir. Kurân'da [وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ] formuyla ilgili ayete değinilmiştir. Meal müellifleri, buna “*Biz insana, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz sadece bana olacaktır. İşte o zaman vaktiyle yaptığınız her şeyi önünüze koyacağım.*” (29/8) manasını vermiştir. Ebeveyne ihsanda bulunmak, İslam ahlakının temel ödevlerinden biri sayılmıştır. Ancak ebeveynler, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmemeleri yönünde evlatlarından bir istekte buldukları veya bu sonucu doğuran bir talebi dile getirdiklerinde ebeveynlerin bu insanlık dışı istekleri, evlatlar tarafından asla dikkate alınmaması Kurân'da emredilmiştir. Ebeveyne iyi davranma konusu, Kurân'ın önem verdiği, dolayısıyla İslâm ahlâkının öncelikli ödevlerinden biri olmuştur. Burada ebeveyne iyiliğin özellikle hatırlatılması, böylesine önemli olan bu ödevin dahi tevhit inancından daha önemli ve önde tutulamayacağına işaret etmeye yönelik olmuştur. (Karaman ve Diğ, 2014, IV/257).

Bu ayette ilginç bir sahneden söz edilmiştir. Zira Allah, ebeveynin veya evladın olumsuz davranışlarının karşılığını, taraflara ahirette göstereceğini vurgulamıştır. Daha evvel bilgi sahibi olmadığı bir alanda evlada, ebeveyninin Allah'a şirk koşmasına dair emrine uymaması gerektiği bildirilmiştir. Allah'a şirk koşma meselesinde ebeveyninin sözünü takmaması emrini verdiği evladın, diğer konularda onlara iyilikten geri durmaması direktifini vermiştir. Bu ayetlerde ebeveyne ihsanda bulunmanın, sadece müşrik olmaya zorlamanın dışında vacip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ayet, tam olarak ebeveynlerin evlatları şirke ve inkâra devam etmelerine ve hem nebiye hem de davetine düşmanlık beslemelerine karşılık, Kureyşli pek çok genç erkek ve kadının iman etmeleri üzerine inmiştir. Hatta bunların bazılarının babaları, o toplumda ileri gelenlerin evlatlarıydılar. Bu gençler, ebeveynlerinin baskısından kurtulmak için zorunlu olarak başka bir ülkeye göç etmeye maruz bırakılmışlardır. Ayrıca ebeveynlerin evlatlarına yaptıkları baskılar, Mekke devri boyunca kısmen sürmüştür. Yani o toplumda ebeveynlerin evlatlarına baskıları devam ettikçe ve tekrarlandıkça, konuya dair ayetlerin tekrar tekrar inmiştir. (Derveze, 2000, V/465, 470). Hz. Nebi, model cemiyetini oluştururken gelen baskıları karşılamak için, iman eden gençleri ebeveynlerinden ayırmış ve onları hicrete sevk etmiştir.

**1.9.6.** Kurân, model insanın oluşturulmasında iki net emir ve iki kesin nehiyden oluşan bir çerçeve çizmiştir. Zira sınırları belirlenmiş emir ve nehiylerden geriye kalan işler, insana tevdi edilmiştir. Kurân, evlat ebeveyn ilişkisinde değindiği bu husus, Kurân'da [وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ] şeklinde yer almıştır. Meal yazarları ayete “*İnsana ana ve babasına iyi davranmasını emrettik. Anası onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşımasının ve süttten kesmesinin süresi otuz aydır. Nihayet çocuk olgunluğa ulaşır kırk yaşına girince şöyle yalvarır. Rabbim! Beni, bana ve ebeveynime lütfettiğin nimete şükretmeye ve razı olacağın işleri yapmaya muvaffak kıl. Benden gelecek nesli hayırlı eyle. Pişmanlıkla dönüp senin kapına başvuruyordum ve ben şüphesiz sana boyun eğenlerdenim!*” (46/14) açıklamasını uygun görmüştür.

Surenin ilgili pasajında yer alan bu ayet, evlat ebeveyn ilişkisine yoğun bir şekilde vurgu yapmıştır. Kurân Yolu tefsirinde bu ayette elçilere inanan ve onları benimseyenler ile onlara isyan eden, onları inkâr eden ve onlara eziyet edenlerin durumu, ebeveynler ile evlatlar arasındaki ilişkiler bağlamında hatırlatılmıştır. Öyle ki nice eziyetlere katlanarak ebeveynlerin dünyaya getirdikleri ve mutluluğa bağladıkları evlatların bile birbirlerine benzemedikleri, bu bağlamda bazı evlatların ebeveynlerine iyi davrandıkları, diğerlerinin ise hayırsız çıktıkları beyan edilmiştir

(Karaman ve Diğ, 2014, V/34). Allah, evlatlara ebeveynleriyle ilgili durumları en baştan anlatmış, bunca iyilik ve fedakârlık karşısında ebeveynlerine iyilik etmelerini onlardan talep etmiştir. Allah, insanlık ailesine yaptığı iyilik ve fedakârlığın, ebeveynlerin evlatlarına yaptıklarının çok fevkinde olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle sadece kendisine ibadet edilmesini tavsiye etmiştir. Evlatların da ebeveynlerine bakmalarını emretmiştir.

**1.9.7.** Kurân, insanın ebeveynine iyilik etmesiyle ilgili birçok tavsiyeye yer vermiştir. Bu tavsiyeyi temellendirmek için Kurân, kadim insanlık tarihinde yer alan iyilik örneklerinden söz etmiştir. Bu bağlamda Lokman'ın oğluna yaptığı nasihatlerinden birine yer vermiştir. Fakat ebeveynle ilgili hakikat, bazı ayetlerde detaylarıyla verilmiştir. İnsanlık tarihinin en eski ve genel geçer ebeveynle ilgili vazifesine Kurân, *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي* [وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي] ayetiyle temas etmiştir. Meal sahipleri buna “*Biz insana ana babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten düşene kadar onu karnında taşımıştır; çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için ey insan, hem bana hem anne babana minnet duymalısın. Sonunda dönüş, yalnız banadır.*” (31/14) mealini vermiştir. Bu ve ardından gelen diğer ayetin Lokman'ın nasihatleri arasına sıkıştırılmış ara cümleler olduğu beyan edilmiştir. Bu iki cümlenin araya yerleştirilmesiyle ebeveynle ilgili saygının önemi, sınırı ve Allah'a saygıyla ilişkisi beyan edilmek istenmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, IV/337).

Bu ayette Allah, evladın ödev ve sorumlulukları arasında ebeveynine iyilik etmesini ve ona minnet duymasını gerekçeleriyle vermiştir. Evladın, kendisini türlü zorluklara katlanarak dokuz ay karnında taşıyan ebeveynine iyilik etmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca evladın, iki yıl süreyle kendisini besleyen ebeveynine güzel davranması emredilmiştir. Bu işleri yapan ebeveynine gerekli özeni göstermeyen ve bunu emreden Allah'ı dikkate almayan evlatlar, eninde sonunda Allah'ın huzuruna vardıklarında yaptıkları hatayı anlayacaklarına temas edilmiştir. Lakin bunu anlamalarının, hiçbir işe yaramayacağı hatırlatılmıştır.

### 1.10. Ebeveynle Güzel Söz Söylemek

Ebeveynle güzel söz söylemek, onlara yapılan iyilik kapsamında değerlendirilmiştir. Kurân'da bu hususa, biri bu ayette, diğeri başka bir ayette olmak üzere iki defa temas edilmiştir. İlgili ayet, Kurân'da *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا* [وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا] formuyla yer almıştır. Meal yazarları ayete, “*Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı söz söyle.*” (17/23) manasını vermiştir.

Böylelikle bu ayette ebeveynle öf bile denilmemesi direktifi verilmiştir. Bu ayette ayrıca ebeveynle kaba sözler sarf etmek veya sert kelimeler kullanmak de yasak kapsamına alınmıştır. Zira ayette kullanılan *كَبْرًا* kökünde şiddetli, kaba, sert sözlerle birini yanından kovmak veya reddetmek gibi manaların olduğu beyan edilmiştir. (İsfahanî, 2009, 826). Burada Allah'a ibadet edilmesi emrinin hemen ardından ebeveynle iyiliğin getirilmesi, görevin büyüklüğünü göstermeye yönelik olmuştur. Bu vurgu, Hz. Nebinin hadislerinde de aynen ifade edilmiştir. Zira bir hadiste en büyük günahlar arasında, Allah'a ortak koşmak, ebeveynle asi olmak ve yalan şahitlikte bulunmak gibileri tatad edilmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, III/477). Kurân'da ebeveynle ihsan ve iyilik konusunun en yoğun olarak vurgulandığı ayetlerin (bkz. 23-25), İsrâ suresinde olduğu ifade edilmiştir. (Çağrı, 1991, III/103-105).

### 1.11. Adaletin Gereğini Yapmak

Kurân, yetişmesini arzuladığı müslüman kitlenin şahitlikte de adaletli olmasını, hatta kendisi, ebeveyni veya akrabaları aleyhine dahi olsa adaletten ayrılmamasını tavsiye etmiştir. Bu, yakınlar aleyhine olsa bile adaletten ayrılmamak emri Kurân için çok önemli ve manidar olmuştur. Adil olmak veya adaletten ayrılmamak, kişi menfaatlerine dokunmadığı zaman kolaylıkla yerine getirilebilmiştir. Fakat bu, ebeveyn veya kişinin kendisi ya da akrabaları aleyhine olduğunda

akrabalık bağları gereği müminlerin adaletten ayrılacaklarına dikkat çekmiştir. Allah, hukuki durumlarda iyilik etmeyi emrettiği ebeveyn ve akrabalarla alakalı olayların, sığ değerlendirilmemesini istemiştir. Zira bu durumun, toplumdaki adalet duygusunu zedeleyeceğinden bahsedilmiştir. İlgili ayete *إِنَّا أَنزَلْنَا الْقُرْآنَ بِالْحَقِّ وَالْحَقُّ يَكْفُرُ بِالْكَافِرِينَ* [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنَّا سَأَلْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا عَنِ أَيْمَانِهِمْ فَسَاءَ مَا عَزَبْتَ عَنِّي أَوْ فَفِيرًا فَاللَّهُ أُولَىٰ بِهَمَا فَلَا تُنْبِعُوا هَاهُنِي أَنْ تَغْدُلُوا وَإِن تَلَوُا أَوْ نَعَضُوا فَقَانَ اللَّهُ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا] formuyla Kurân'da temas edilmiştir. Meal müellifleri ayete “*Ey iman edenler! Kendini, ana babanız veya akrabanız aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayın. Allah için şahitlik eden kimseler olun. Zengin olsunlar, yoksul olsunlar, Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah, yaptığınız her şeyden haberdardır.*” (4/135) anlamını vermiştir. Böylece bu emir, İslam’ın evrensel ölçekli ahlak kuralının bireysel ve toplumsal plandaki uygulaması olmuştur. Adaletle çok önem veren İslam, ebeveynleri bile olsa evlatların şahitlikleri yerine getirmelerini emretmiş, onları kayırmalarını reddetmiştir.

### 1.12. Dini Tebliğ Etmek

Hz. İbrahim ile babası Azer arasındaki diyalogu aktaran bazı ayetlerde (bkz. 14/41-48) evladın müşrik olan ebeveynine karşı nasıl davranması gerektiğine işaret edilmiştir. Örneğin, Hz. İbrahim, her söze başlayacağı zaman babası Azer’e “babacığım!” diye hitap etmiştir. O, babası müşrik olmasına ve son derece kaba ve tehditkâr ifadeler kullanmasına rağmen yine de ebeveynine saygısını korumuş ve babasına esenlik dileğini aşikâr etmiştir. Buna rağmen babasının affedilmesi için Allah’a dua edeceğini beyan etmiştir. (Çağrı, 1991, III/103-105). Bu bağlamda Hz. İbrahim, babası Azer’e şu öğütlerde bulunmuştur.

O, duymayan ve görmeyen bir tanrıya neden ibadet etmeyi tercih ettiğini babasının sorgulamasını istemiştir. Yine kendisine bir ilim geldiğini ve bu vesileyle babasını doğru yola erdirebileceğini net olarak söylemiştir. Bir diğer öğütünde babasının şeytana tapmamasını, yoksa onun başına bir azap getireceğini beyan etmiştir. Çünkü o melunun kendisini azaba açık hale getirdiğini, bu sebeple babasının başına aynı azabı sarmasından çok korktuğunu belirtmiştir. Bir diğer tavsiyesinde babasının tüm reddedişlerine karşın, onun adına Allah’tan af dilemekten vaz geçmeyeceğini söylemiştir. (Çağrı, 1991, III/103-105).

Bütün bu iyi niyetli ve iyilik dolu sözlere karşı babası Azer, Hz. İbrahim’in kendisinden uzak durmasını istemiştir. Zira o, Hz. İbrahim’in yanında biraz daha kalırsa öğütlerinden etkilenebileceğinden endişe etmiştir. İkinci olarak Azer, Hz. İbrahim’in tanrılarını kötülemek ve aşağılamakla suçladığını ifade etmiştir. Bu yüzden bu öğütlerine bir son vermesini istemiştir. Eğer buna bir son vermediği takdirde o, oğlunu taşıyarak öldürmekle tehdit etmiştir. O, aslında bu tehditle oğlunu kendisinden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Zira bu *رجم* r.c.m. kökünde, insanın aklına dahi gelmeyecek bir şekilde öldürülmesini içeren bir mananın olduğu beyan edilmiştir. (İsfahanî, 2009, 346).

### 1.13. Ebeveyne Güzel Davranmak

Kurân, ebeveynle ilgili nasihatlerine tarih düzleminden getirdiği pratik ve uygulanabilirlik özelliği olan örneklerle desteklemiştir. Allah, ebeveyn konusunda evlatlar üzerinde Kurân’da pek çok hususa değinmiştir. Ayette evlatların ebeveynlerine güzel davranmaları ve onlara yarenlik etmelerinden söz edilmiştir. Nitekim Kurân, bu duruma *وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* [وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ] ayetiyle temas etmiştir. Meal sahipleri, bu ayete “*Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma, ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle. Dönüşünüz yalnızca banadır, o zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim.*” (31/15) mealini vermiştir. Allah hakkı, bütün hakların önünde olduğu için ebeveynler, çocuklarını bu hakkı ihlal etmeye zorlarlarsa kesinlikle onlara, ebeveynlerine boyun eğmemeleri emri verilmiştir. Bununla birlikte meşru ve makul olan diğer

isteklerinin yerine getirilmesi gerektiği eceği beyan edilmiştir. (Karaman ve Ark, 2014, 411). Burada Allah, ebeveynlerin ve evlatların dönüşünün Allah'a olduğunu bildirmiştir. Bundan ikili bir mesaj anlaşılmalıdır. Buna göre evlatlar, ebeveynlerine güzel davranır, ayrıca ebeveynler, evlatlarına iyilikleri emrederlerse, Allah onlara ahirette mükâfatlarını vereceğini bildirmiştir. Böyle olmaz ve evlatlar, ebeveynlerine kötü davranır, bir de ebeveynler evlatlarına kötülükleri emrederse Allah, bunlara ahirette cezasını keseceğini haber vermiştir. Yani vaad ve va'id, burada da işlevini göstermiştir.

#### 1.14. Ebeveynine Şükretmek

Burada Kurân, insanın ebeveynine ihsanda bulunmasının nedenini açıklamıştır. Zira şükretmek veya minnet duymak, insandan daha ziyade Allah'a izafe edilmiştir. Ancak burada evladın, ebeveynine şükretmesi veya minnet duymasından da bahsedilmiştir. Bunu, Allah'ın bir emri olarak yerine getirmesi gerektiği beyan edilmiştir. Çünkü valide, çeşitli zorluk ve sıkıntılara göğüs gererek evladını vücudun bir parçası olarak aylarca taşımıştır. Doğumdan sonra iki yıl boyunca validesinin onu beslemesini sağlamıştır. İşte Allah, bütün bunları kendisi için hazırlayan Allah'a evladın şükretmesini ve ayrıca onların, ebeveynlerine teşekkür etmesini emir buyurmuştur. Mushafta bu ayetin metni *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَذَا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي غَمَامٍ إِنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ* [وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَذَا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي غَمَامٍ إِنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ] şeklinde yer almıştır. Meal sahipleri buna *“Biz insana ana babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten düşene kadar onu karnında taşımıştır; çocuğun süttten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için ey insan, hem bana hem anne babana minnet duymalısın. Sonunda dönüş, yalnız banadır.”* (31/14) manasını vermiştir. Burada validenin fedakârlığı özellikle vurgulanmış ve bu sebeple onun daha çok ilgi ve sevgi beklediği anımsatılmıştır. (Karaman ve Diğ, 2014, IV/338).

Allah, böylelikle ebeveynde ve evlatla bir tanrı tarafından idare edilen ve asla şeriki olmayan bir sistemde yaşadığı fikrini ve iman bilincini oluşturmuştur. Adeta bu bilinci, ete kemiğe büründürmüştür. İnanan insanın bu ilkedden asla kaymaması veya sapmaması için değişik ayetlerde bu durum sürekli vurgulanmıştır. Böylece her türlü zorluğa katlanan validenin, bütün bunlara rağmen ona iyilik etmeyen evladın, hatta Allah'a ibadet etmeyen ve şirk koşan evlat ile ebeveynin Allah'a döneceği ve bunlardan yaptıklarından çekileceği net olarak vurgulanmıştır.

#### 1.15. İyi Bir Evladı Olmak

Kurân, ebeveyn evlat ilişkisine ne sadece ebeveyn ne de sadece evlat cihetinden bakmıştır. Zira bazı sistemlerde bir taraf önemsenirken diğer tarafının yadsındığı çok olmuştur. Kurân, bu manada her iki tarafı sorumluluk ve ödevler bağlamında dengede tutmuştur. Öyle ki ebeveyni yeğleyip evladı küçümsememiş ve evladı yeğ tutup ebeveyni tahkir etmemiştir. Kurân'da bu manada, aynı zamanda bir baba olan Hz. İbrahim, kendisine yaşlılığında verilen İsmail ve İshak için rabbine hamd etmiştir. Bu konudaki ayet, mushafta *الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ* [الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ] şeklinde yer almıştır. Bu ayete *“Yaşlılığımaya rağmen bana İsmail ve İshak'ı armağan eden Allah'a hamd olsun! Şüphesiz rabbim, duaları kabul edendir.”* (14/39) manası verilmiştir. Hz. İbrahim, Allah'ın kendisine evlat bağışlamasını bir hamd vesilesi kılmıştır. Bir başka ayette (37/100) belirtildiği üzere Hz. İbrahim'in daha evvel yaptığı duanın kabul edildiğinden bahsedilmiştir. Hz. İbrahim'in yaşlı olmasına rağmen bu iki evladı kendisine bağışlayan Allah'a övgülerini sunduğu ve şükürünü gösterdiği ayette ifade edilmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, III/333).

#### 1.16. Ebeveyni Dine Davet Etmek

Kurân, müşrik olan ebeveynini, evladının tevhide davet etmesini tavsiye etmiştir. Davet tarihinden Hz. İbrahim'in babasına dine davet etmesi buna örnek gösterilmiştir. Hz. Nebiye indirilen Kurân'da bu tarihi davet yer almıştır. İlgili ayetlere *إِذْ وَادَّكَرَ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا يَا أَبَتِ إِنِّي فَقَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمَ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ لِأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا*

وَأَعْتَرَلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا] şekliyle mushaflarda yer verilmiştir. Meal sahipleri bu ayetlere “*Bu kitapta İbrahim’i de okuyup an! Kuşkusuz o, hem bir dosdoğru bir insan hem de bir nebiydi. Bir gün babasına ‘Babacığım!’ demişti. ‘Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi. Artık bana uy ki seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, Rahman’ın buyruğuna uymamıştır. Babacığım! Allah’ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yanında olmandan korkuyorum.’ Babası ‘Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taş a tutarım. Şimdi uzun bir süre benden uzak dur!’ dedi. İbrahim şöyle dedi: ‘Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütuflüdür. Sizden de Allah’ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime niyaz ediyorum. Umudum odur ki rabbime niyazımdan eli boş dönmeyeceğim.’ Nihayet İbrahim onlarla ve Allah’ın dışında taptıkları şeylerle ilgisini kesince biz ona İshak ve Yakup’u başışladık, her birini elçiler yaptık. Onlara da rahmetimizden başışlarda bulunduk. Onlara hak ettikleri yüksek bir övgü ile anılmayı nasip ettik.” (19/44-47) manasını uygun görmüştür. Evladın ana babaya karşı tavrının nasıl olması gerektiğini göstermesi bakımından bu ayet, oldukça ilgi çekicidir. Zira o, davetinin her cümlesine babacığım diye başlamıştır. Babasının onu tehdit etmesi ve kaba davranmasına rağmen o, babasına olan saygısında kusur etmemiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, III/602).*

Bu cümle, Hz. İbrahim’in babasının affedilmesi için dua edeceğine dair bir vaat olarak algılanmıştır. Bu vaadine uymuştur. Zira bazı ayetler (14/41; 26/84), bu durumu açıklığa kavuşturmuştur. Fakat o, babasının Allah düşmanı olduğuna vakıf olunca babasından uzaklaşmış ve affedilmesini istememiştir. Hz. Nebi döneminde Medine’de müslümanlar, Hz. İbrahim’e uyararak kendi müşrik ölüleri için dua edebileceklerini anlamış ve fiilen dua etmeye başlamıştır. Bu arada Hz. Nebi, amcası Ebu Talip için dua etmiştir. Bu tür kişilere uygulanmak üzere bu şahıslar özelinde bazı ayetler (bkz. 9/113-114; 60/3) nazil olmuş ve dua etmek men edilmiştir. Böylelikle Hz. İbrahim’in örnek ve model olması, babasına istiğfarda bulunmasından hariç tutulmuştur. Yani bu konuda onda sizin için bir örneklik mevcut değildir. Fakat müslümanlar, müşrik ölülerine istiğfarlarından dolayı pişman olunca Allah, bu konuda mazur olduklarını beyan etmiştir. Zira bu durum onlara daha evvel açıklanmamıştır (Şinkîti, 2012, IV/361-362).

Uzaklaşması, yanından gitmesi ve kendisini görmek istememesi gibi sözlerle Azer’in Hz. İbrahim’e cevap vermesi, ebeveynin evlada karşı merhametli olması gerektiğine işret etmiştir. Zira Hz. İbrahim’in عَلَيْهِ سَلَامٌ ifadesi, kendisinin babasına herhangi bir kötülük ve eziyet gelmeyeceğini ifade etmek için sevk edilmiştir. Bu durumda bile onun ebeveynine olan saygısını göstermesi açısından oldukça manidar kabul edilmiştir. Hz. İbrahim, babasının hidayete ermesi ve günahlarının affedilmesi için uzun süre duasını sürdürmüştür. Bu duanın, Hz. İbrahim’in Şam’a gitmesi, Kâbe’yi inşa etmesi ve hatta İshak ile Yakub doğmasına kadar devam ettiği bildirilmiştir. Son oturuşta okunan [رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ] duası (14/41), bunun devamının delili sayılmıştır. Davetin ilk zamanlarında müslümanların müşrik yakınları için dua ve istiğfar ettikleri rivayet edilmiştir. Fakat bu, müşrik oldukları belli olduktan sonra Hz. Nebinin amcasına, Hz. İbrahim’in babasına dualarının yasaklanmasıyla sona erdirilmiştir. Bu, Hz. İbrahim’in model insan olduğunu beyan eden [فَدُ كَانَتْ لَكُمْ أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّكَ كَافِرٌ بِمَا كُنَّا تَعْبُدُونَ] ayetine (60/3) bağılı kalınarak yapılmıştır. Fakat onun babasına yaptığı istiğfar, bu örneklikten hariç tutulmuştur. Daha sonra [مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي أَرْحَامٍ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ وَمَا كَانَ لِإِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنُ] ve [وَمَا كَانَ لِإِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنُ] ayetlerle (9/113-114) Hz İbrahim’in istiğfar etmekten vaz geçtiğini haber vermiştir (İbn Kesîr, 1999, V/236). Farklı bir yorumda bulunan İbn Aşûr, ifadedeki istikbal alameti س yani sin ile müzari kipinin, Hz. İbrahim’in babası için af dilemeye devam ettiğinin göstergesi olduğunu ifade etmiştir (İbn Aşûr, 1984, XVI/121).



### 1.17. Ebeveyne Dua Etmek

Kurân, evladın ebeveynine dua etmesini tavsiye etmiştir. Nitekim ebeveynler, evlatları için hep dua etmiştir. Kurân, bunu valideyne iyilik etmenin ve ihsanda bulunmanın bir parçası saymıştır. Dolayısıyla ebeveyne ihsan emrine, dua etmek de dâhil edilmiştir. Bu dua durumu, Hz. İbrahim'in örneğinde gösterilmiştir. Bu elçiden bahseden pasajın sonunda Hz. İbrahim'in duasına yer verilmiştir. İlgili ayet mushafta [رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ] şeklinde yer almıştır. Bu ayete “*Rabbimiz! Hesabın kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla!*” (14/41) meali uygun görülmüştür. Buhari, eserinde bu konuya temas etmiştir. (Buhârî, 2006, Cihad, 2437). Hz. İbrahim'in babasına dua etmesi, ona müslüman olması için yaptığı daveti ve çabayı göstermesi açısından çok manidar bulunmuştur. Bu açıdan Kurân, Allah'a düşmanlığı, dinine nefreti kesin anlaşıldığında Hz. Elçinin bu dua ve davetten vaz geçtiğini beyan buyurmuştur (Müslim, 1991, IV/69). Hz. Elçi yine bir hadisinde vefatından sonra kişinin amel defterinin kapandığını söylemiştir. Buna sadece üç kişinin amel defterinin kapanmadığını söylemek suretiyle istisna getirmiştir. Bunlardan birini de vefatının ardından evladı tarafından daima dua edilen ebeveyn olduğunu ifade etmiştir.

### 1.18. Ebeveyne Bağışlanma Dilemek

Kurân, model bir insan oluşturmada evladın valideyne bağışlanma dilemesini çok önemsemiştir. Kurân'da tarihte yaşayan ve ebeveyne dua eden verilerden ve yapılmış dualardan bahsedilmiştir. Benzer bir duaya, valideynin af edilmesi ve bağışlanması için Allah'a yalvaran Hz. Nuh'ta rastlanmıştır. Bu duaya mushafta [رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ] cümlesiyle değinilmiştir. Bu ayete “*Rabbim! Beni, annemi, babamı, inanmış olarak evime girenleri, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla...*” (71/28) meali verilmiştir. Hz. Nuh, Allah'a yaptığı niyazın sonunda önce kendine, daha sonra insanların kendine en yakını olan ebeveyne dua etmiştir (İbn Âşûr, 1984, XXIX/215). Hz. Nuh'un anne babasının mümin olduğu ifade edilmiştir. (Kurtubî, 2006, XVIII/313).

Hz. Nuh, oğlunun geride kalmaması ve kendisiyle birlikte gemiye binmesini istemesi için Hz. Nuh'un oğluna yaptığı çağrı bir dua olarak görülmüştür. Mesela Hz. Nuh'un, küfürde ısrar etmesi sonucu tufandan önce gemiye alınmasına Allah tarafından izin verilmeyen oğlunu kurtarmak için gösterdiği çarpınışları ayetlerde anlatılmıştır. (bkz. Çağrıcı, 1991, III/104). Burada Hz. Nuh, oğlundan gemiye binmesini ve kâfirlerle birlikte olmamasını istemiştir. İlgili ayete mushafta [يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ] şekliyle yer verilmiştir. Meal yazarları ilgili ayete “*Sevgili yavrum! Gel sen de bizimle gemiye bin! Sakın kâfirlerle birlikte olma!*” (11/42) mealini uygun bulmuştur. Hz. Nuh oğlunun, mümin olduğunu sanmıştır. Zira babasına şimdiye kadar olumsuz bir yanıt vermemiştir. Babasının kendisini müminlerden sanmasını istemiştir. Lakin oğlu, annesiyle birlikte gizliden gizliye inkârını sürdürmüştür. Bu sebeple Hz. Nuh, oğlunun kurtulmasını istemiş ve inkârından dolayı Allah, onun boğulduğunu beyan etmiştir.

### 1.19. Ebeveyn Dua Etmek

Kurân, ebeveynin evladına duasından söz etmiştir. Aynı şekilde Kurân, yine evladın ebeveynine duasından bahsetmiştir. Bu bahis, Hz. İbrahim'in güzel örneği çerçevesinde dile getirilmiştir. Bir surede bu kutlu Nebiden söz eden ayetler (26/68-89) bir pasaj halinde verilmiştir. Bunların içinde yine onun babasına olan istiğfar isteğine değinilmiştir. İlgili ayet mushafta [وَاعْفُرْ] şeklinde kaydedilmiştir. Bu ayete “*Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu.*” (26/86) şeklinde mana verilmiştir.

Râzî, özellikle bu ayetlerde Hz. İbrahim'in dünya ve ahiret saadetini rabbinden istediğine işaret etmiştir. Bu çifte mutluluğu, en yakınındaki ve kendisine çok merhametli insan olan ebeveyni için de talep etmiştir. Bu bağlamda ebeveynin İslam ile şereflenmesi için evladın dua etmesi gündeme getirilmiştir. Belki de İslam'a gireceğine dair babasından aldığı bir vaat sebebiyle istiğfara kalkışmıştır. Kâfir veya müşrik bir kimsenin İslam ile şereflenmesine dua etmenin

herhangi bir sakıncası olmadığı bildirilmiştir. Yine Râzî'nin bir açıklamasına göre Azer, kendisini korumak ve Nemrut'un gazabından kurtulmak için gizlice dini kabul ettiği, fakat görünürde Nemrut'un dininde olduğunu söylediği belirtilmiştir. Bu sebeple Hz. İbrahim ona dua etmiştir. Lakin işin aslını öğrenince ondan uzaklaşmıştır. (Râzî, 1981, XXIV/150). Hz. Nebi, müşrik olmalarına karşın iki Ömer birinin İslam'la şereflenmesi için dua etmiştir. Allah'a en sevimli olanının, Hz. Ömer olduğu rivayet edilmiştir. (Tirmizî, 1975, V/617, hn:3681). Bu duruma Kurân'da yer verilerek, yapılması gereken durum olarak lanse edilmiştir.

### 1.20. Ebeveynin Bağışlanmasını İstemek

Kurân, ebeveynin çocuklarına dua ettiğinden söz etmiş ve fiili örneklerinden misaller vermiştir. Aslında bu konu, incelenen mevzuyla birebir ilişkili telakki edilmiştir. Belki de ebeveynine sadık ve hayırlı bir evlat olmanın yolu, aslında ebeveynin evladına dua etmesinden ve onu iyi yetiştirmesinden neşet etmiştir. Yani ebeveyn, çocuğun yetişmesinde büyük bir emek ve güç sarf etmiştir. Bunun sonucu Allah, evladın ebeveynlerine iyilik ve ihsan etmesini tavsiye etmiştir. Yine aynı şekilde Allah, insanı var ettiği için kendisine kulluk etmesini emretmiştir. Bu hususa temas eden ayete mushafta [هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا رُوحَهَا لِتَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَعَاشَاهَا حَمَلَتْ] [هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا رُوحَهَا لِتَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَعَاشَاهَا حَمَلَتْ] şeklinde yer verilmiştir. Meal kâtipleri ise ayete “*Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan, Allah'tır. Erkek eşine yaklaşıncaya kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır. Hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a 'Yemin olsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!' sözleriyle yakarırlar.*” (7/189) mealini uygun görmüşlerdir.

Kurân, valideynin evladı için yaptığı bu duadan bizleri haberdar etmiştir. Bütün ebeveynler, evlatlarının salih olmalarını, doğru düzgün yaratışta olmalarını, aynı şekilde salih bir siretle yetiştirilmelerini arzu etmiştir. Fakat evlatların yetiştirilme sürecinde salih olarak verilenlerin, salih bir siretle yetiştirilmediklerine tanık olunmuştur. Kurân, bu durumun her zaman ve zeminde her ebeveynde gerçekleşen bir olay olması hasebiyle gündeme almıştır.

### 1.21. Ebeveyne Yardım Etmek

Kurân, evladın ebeveynine maddi anlamda iyilik yapmasını emretmiştir. Bu, oluşturmak istediği tek tanrıya dayalı itikadın ve varlık anlayışının bir gereği olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda tarihte gerçekleşmiş örneklerle özel dualardan ve bu bağlamdaki teorik anlatımlardan söz etmiştir. Hz. İsa ile ilgili ayete mushafta [وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَفِيًّا] cümlesiyle yer verilmiştir. Bu ayete meal sahipleri “*Anneme hürmetkâr olmayı da emretti. Beni isyankâr, bedbaht ve zorba kılmadı.*” (19/32) anlamını vermiştir.

Hz. İsa, Allah'ın kendisini annesine iyilik eden bir kişi kıldığını dile getirmiştir. Râzî'nin bu durumu duygular bağlamında yorumlaması, zahiri anlamdan çıktığının bir göstergesi sayılmıştır. Annesine iyilik yapmasına dair emir, Allah indinde annesinin zina eyleminden uzak olduğuna işaret olarak kullanılmıştır. Meryem, kötü bir kadın olmadığından ötürü masum nebiden hürmetkâr olması talep edilmiştir. Zemahşerî'ye göre bu ifade, Hz. İsa'nın annesine karşı aşırı iyiliği dolayısıyla kendisinin annesine hürmetkâr kılındığını ifade etmek için kullanılmıştır. (Râzî, 1981, XXII/216).

### 1.22. Ebeveyne Vasiyet Etmek

Kurân, ebeveynin evladına vasiyette bulunmasını istemiş ve buna tarihte gerçekleşen bazı vasiyetleri örnekleriyle ortaya koymuştur. Böylece vasiyetin kadim bir uygulama ve tatbikat olduğunu hatırlatmıştır. Vasiyetin içerikleri farklılıklar göstermiş olsa bile vasiyet etme düşüncesi her zaman geçerli olmuştur. Vasiyetin sadece mal konusunda yapılan bir uygulama olarak görülmemesi gerektiği beyan edilmiştir. Nitekim bu ayetlerde Hz. Yakub, evlatlarından kendisi gibi Allah'a teslim olmalarını istemiştir. Zira Allah ondan müslüman olmasını istemiştir. O, bu emri evlatlarına vasiyet etmiştir. Bu ayetlere mushafta [إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْتُ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ] [إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمْتُ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ] [إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمْتُ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ]

[كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ] [فَمَنْ بَدَّلَهُ بَدَلًا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ] [فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ عَلَى الْمُتَّقِينَ] [فَمَنْ بَدَّلَهُ بَدَلًا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ] şeklinde yer verilmiştir. Meal kâtipleri, ilgili ayetlere “Çünkü rabbi ona, ‘Bana teslim ol.’ Buyurmuştu. O da, ‘Alemlerin rabbine teslim oldum.’ demişti. İbrahim ve Yakup, bu dini, oğullarına vasiyet etmişti. Yakup, ayrıca ‘Evlatlarım! Allah sizin için bu dini seçti. Öyleyse yalnız O’na teslim olmuş müminler olarak can verin!’ dediler.” (2/131-132) mealini vermiştir.

Kurân’da ebeveyne mal vermeye veya mal vasiyet etmeye ilgili ayetlere yer verilmiştir. İlgili ayetlere mushafalarda [كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ] [فَمَنْ بَدَّلَهُ بَدَلًا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ] [فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ عَلَى الْمُتَّقِينَ] şeklinde yer verilmiştir. Meal yazarları bu ayete “Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı. Onu işittikten sonra kim değiştirirse günahı, yalnızca onu değiştirene ait olur. Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir. Her kim bir vasiyette bulunacak birinin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur. Allah elbette bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.” (2/180-182) mealini vermiştir.

Kurân’da kocaları vefat eden kadınlara, bir yıllığına kocasının evinde kalmalarının vasiyet edilmesi emir buyrulmuştur. İlgili ayete mushafta [وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا] [وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا] şeklinde temas edilmiştir. Bu ayete meal sahipleri “İçinizden vefat eden ve geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.” (2/240) mealini vermiştir.

Yolculuğa çıkılacağı veya eceli biteceği gibi durumlarda vasiyet etmenin yerinde ve doğru olacağı, Kurân’da beyan edilmiştir. İlgili ayete mushafalarda [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانٌ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنَ الْإِيمَانِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَيَقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَيْمِينَ] [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانٌ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنَ الْإِيمَانِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَيَقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَيْمِينَ] şeklinde yer verilmiştir. Vasiyetle ilgili bu son ayete ise meal kâtipleri “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda şahitlik etsin. Eğer vasiyeti uygularken içinize bir şüphe düşerse, bu iki şahidi namazdan sonra bekletirsiniz. ‘Bunu yakınımız hatırına da olsa hiçbir bedel karşılığında satmayız ve Allah’ın buyruğu olan bu tanıklığı asla gizlemeyiz, aksi halde apaçık günahkârlardan olacağımızda kuşku yoktur.’ diye Allah’ın adına yemin ederler.” (5/106) mealini vermiştir.

### 1.23. Ebeveyne Sahip Çıkmak

Kurân, Allah’a eş koşmasını isteyen ebeveyne itaat edilmemesi emrini vermiştir. Fakat aynı zamanda Kurân, şirk koşmaya çağıran ebeveynin isteğinin getirmemesi istenirken, evladın maruf ölçüler dâhilinde ebeveynine sahip çıkması ve arkadaş gibi olmaya gayret etmesi tavsiye edilmiştir. Allah, böyle durumlarda bile ebeveyne iyi davranılmasını emretmiştir. Böyle yüce bir anlayış, İslam’dan başka hiçbir sistemde olmamıştır. İki şey, birbirine karıştırılmamıştır. İlgili ayetin metnine mushafalarda [وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا] [وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا] şeklinde yer verilmiştir. Meal sahipleri ilgili ayete “Eğer ana baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa bu durumda onlara uyma. Yine de onlara dünyada iyi davran. Yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle. Dönüşünüz yalnızca banadır. O zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim.” (31/15) manasını vermiştir. Bu durumda bile ebeveyne sahip çıkmak gerektiğini emreden Allah, evladın yapacağı yanlış davranışlara dikkatleri çekmiştir. Yani Kurân, valideynin evladı putperestliğe davet etmesi sebebiyle tamamen ondan ilgini kesmenin cezasını, ahirette ödemek durumunda kalacağını, uyarısında bulunmuştur. Kurân’ın müteşabih olması, yani değişik

bağlamlarda emirlerin tekrar tekrar gündeme getirilmesi, mümin insanların bilinçlerinin canlı ve dinamik tutulmasına zemin hazırlamıştır.

## 2. Valideyne İsyân Etmek

Kurân, bazen sorulan sorulara cevap vermek için nazil olmuştur. Bunların sayısının, çok olmadığı beyan edilmiştir. Yine aynı zamanda Kurân'da, bazen soru sorulmuş ve muhtemel durumda bile sorunun sorulduğu farz edilmiş ve bu minvalde ayetler nazil olmuştur. Bu farz edilen soruya bizzat vahiyyle yanıt verilmiştir.

Mekke döneminde yoğun bir hidayet çalışmasına girişen Hz. Nebi ve sahabe, muhtemelen hidayete eren valideyn ile İslam'ı kabul etmeyen evlatlar arasında patlak veren birden fazla olaylara tanıklık etmiştir. Yine aynı dönemde iman eden evlatlar ile inanmayan valideynler arasında da bazı hadiseler yaşanmıştır. Hatta her iki taraf birbirlerini kendi düşüncelerine çekmeye gayret etmiştir. Bu öyle bir hal almıştır ki bazen ilişkilerin kesilmesinin sebebi sayılmıştır. Allah, bu durumlara vahyinde kayıtsız kalmamış ve ortaya çıkan sorunları düzenlemek adına kimi vahiyler inzal etmiştir.

Kurân'da valideyne ihsanda bulunmak ve bunu bir davranış halinde sergilemek emredilmiştir. Fakat bu emir, mutlak değildir. Zira Allah'a şirk koşmayı emreden bir tavır takınması veya ibadet etmeyi yasaklaması durumunda valideyne itaat edilmemesinde bizzat Kurân, kesin bir tavır sergilemiştir. Yani evlat, Allah'a ibadet etmeyi yasaklamadığı veya onun emirlerine aykırı bir emir vermediği sürece valideynine ihsanda bulunmakla vazifeli kılınmıştır. Ancak kendileri için değil ama çocuğu olan bir insan için emirlerinde Allah'a ibadeti yasaklaması ve isyan etmesini istemesi durumunda valideyne itaat edilmemesi, evlada tavsiye edilmiştir. Oldukça nazik olan bu konu, sadece emre itaat etmemekle sınırlandırılmıştır. Bu durumda bile evladın valideynine kötü davranması yasaklanmıştır.

Yeryüzünde tesis edilecek aile nizamının bir disiplin içerisinde olması ve oradan çoğalan bireylerin toplumsal bir düzene kavuşması için Kurân, örnek bir insan modelinden söz etmiştir. Bu modelde iki emir kesinlikle birlikte verilmiştir. Bunlar, esasında tek bir ilişkiden neşet etmiştir. O da insanın rabbiyle olan aşağıdan yukarıya / suûdi ve yine rabbinin insanla olan yukarıdan aşağıya / nüzûli ilişkisine bağlanmıştır. Yani hidayet geldikten sonra insan, sadece rabbine ibadet etmekle, ona hiçbir şekil ve şartta şirk koşmamakla emredilmiştir. Bu, Kurân'ın en temel emirlerinden biri ve tevhit inancının temeli olarak kabul edilmiştir. İnançtaki bu tevhit, tevhide emreden Allah'ın emrine uymaya davet etmiştir. Yani böylece insan, tek bir varlığa boyun eğmiş ve hayatını ona göre düzenlemiştir. Bu manada tek tanrının mı yoksa birçok tanrının mı hayırlı olduğu anlamayanlar için bu husus Kurân'da dile getirilmiştir. İnançtaki tevhit ile insan, davranışlarıyla tevhide yönlendirilmiştir.

Musa'nın salih kul ile yaptığı ilginç yolculukta valideyn ve evlattan söz edilmiştir. Bu durum, oluşturulacak Kuranî insan modelinde en önemli mihenk taşlarından biri sayılmıştır. Yani bu olayın anlatılması ve değişik safhalarından söz edilmesi, dahası valideyn figürüne yer verilmesi gerçekten manidar olmuştur. Çünkü burada valideynin evlat tarafından tuğyana ve küfre zorlamasından bahsedilmiştir. Kurân, bir yerde insanın Allah'a ibadet etmesinden ve valideynine ihsanda bulunmasından söz etmiş, diğer yerde evladın valideynini küfre sürüklemesini dikkatlere çekmiştir. Bu durum, Kurân'ın oluşturmak istediği tevhit inancına bağlı insan modelinde davranıştaki birliği, düzeni ve disiplini bozan bir eylem olarak görülmüştür. Bu sebeple salih kul, evladı öldürmüş ve Hz. Musa buna itiraz etmiştir. Hz. Musa'nın itirazı, oldukça haklı bulunmuştur. Zira o, Tevrat'taki emre göre bir insanın öldürülmesinin, ancak kısasla sınırlandırılmış olduğunu görmektedir. O, bu eylemde böyle bir durum olmadığını düşünmemiş ve itiraz etmiştir. Fakat salih kul ise öldürme eylemini, rabbinin istediği üzerine gerçekleştirdiğini beyan etmiştir. Çünkü bu evlat, valideynini küfre ve tuğyana mecbur bırakmıştır. Bu durumda nasıl ki Allah'a isyanı emrettiğinde evladın valideynine itaat etmemesi emredilmiş ise aynı şekilde valideyn, Allah'a

isyani emreden ve zorlayan çocuğuna itaat etmemesini emretmiştir. Hatta bu dinden döndürmeye yönelik bir gayret ve zorlama olduğu için öldürmeyi gerektiren bir fiil olarak bile değerlendirilmiştir.

Bir hadiste [لا طاعة في معصية الله، إنما الطاعة في المعروف] denilmiş ve bu hadis, “*Allah’a masiyette kula itaat yoktur. İtaat ancak marufta olur.*” (Müslim, 1991, III/1469, hn: 1840) denilmiştir. Bu ilke, evlat valideyn arasındaki birçok meselede temel ölçüt olmuştur. Valideyn evlat bağlamında oluşan dört durumun çok önemli olan ikisi, Kurân’da açıklanmıştır. Buna göre (1) valideynin müslüman olması ve kâfir olan çocuğunu müslüman olmaya davet etmesidir ki bu, olumlu karşılanmıştır. (2) Valideynin müslüman olmaması ve müslüman olan çocuğunu kâfir olmaya davet etmesidir ki, olumsuz addedilmiştir. Bu durumda Kurân, valideynine uymama emri vermiştir. (3) Evladın müslüman olması ve kâfir olan ebeveynini müslüman olmaya davet etmesidir ki bu, müspet olmuştur. (4) Evladın müslüman olmaması ve müslüman olan ebeveynini kâfir olmaya davet etmesidir ki bu, menfi kabul edilmiştir. Kurân, bu konuya salih kul kıssasında yer vermiştir. Burada hangi durumlarda valideyne ihsanda bulunulmaması ve itaat edilmemesi konuları işlenmiştir.

### 2.1. Valideyne İtaat Etmemek

Kurân, valideyne sınırsız bir itaatten söz etmemiştir. Dahası o, valideyne iyilik edilmesinden söz etmiştir. Çünkü bu tür ilişkiler, her zaman istendiği gibi gitmemiştir. Bazen ilişkilerde pürüzler ve krizler uç vermiştir. Kurân, bu durumlarda valideynin ya da evladın nasıl davranacaklarına işaret etmiştir. Mesela aşağıda zikredilen ayette Allah, evladını Allah’a şirk koşturmayı davet eden veya zorlayan valideyne itaat edilmemesini emretmiştir. İlgili ayetin metnine mushaflarda [وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ] şeklinde yer verilmiştir. Meal sahipleri ilgili ayete “*Eğer ana baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşturman için seni zorlarsa bu durumda onlara uyma. Yine de onlara dünyada iyi davran. Yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle. Dönüşünüz yalnızca banadır. O zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim.*” (31/15) manasını vermiştir. Benzer bir ayet (bkz. 29/8), Ankebut suresinde yer almıştır.

Bütün hakların üstünde olduğu için Allah hakkının, evlatlar bahane edilerek valideyn tarafından ihlal edilmemesi gerektiği beyan edilmiştir. Yani tevhid inancından sapmaya veya Allah’ın açıkça yasakladığı başka işler yapmaya evlatlar zorlarsa, kesinlikle valideynin bu baskısına boyun eğilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte meşru ve makul olan isteklerinin hala yerine getirilmesi emri verilmiştir. (Karaman ve Diğ., 2014, IV/338). Gerçekten bir müslüman ayete odaklandığı zaman kullanılan sözcük ve ifadelerin yerli yerinde olduğuna, fazladan bir sözcüğün bulunmadığına ve her şeyi yerli yerinde söylendiğine şahit olmuştur. Bilgisi olmayan bir durumda valideyn, evladını Allah’a şirk koşturmayı ve ona ortak tutmaya sevk ederse bu durumda evlat, Allah valideyne ihsan emrini askıya almış ve bu kez valideyne itaat edilmemesi emrini yürürlüğe çıkarmıştır.

Allah, iki durumda hem evladın hem de valideynin Allah’a döneceği hatırlatmıştır. Bu anımsatmayla çok ince ve hassas bir noktaya işaret edilmiştir. Bir yandan valideynin evladını şirke sürüklemesinin cezasız kalmayacağı, diğer yandan evladın valideynine yarenlik etmemesinin cezasının kesileceği beyan edilmiştir. Zira bütün valideynlere ve evlatlara, dönüşünün Allah’a olduğu bildirilmiştir. Öyle ki hayattayken valideyne yapılan eksik veya noksan görevlerden doğan olumsuz sonuçların evlatlara bildirileceği hatırlatılmıştır. Aynı şekilde ebeveynlerin evlatlarını şirke davet etmesinin cezasının onlara kesileceği net olarak ifade etmiştir.

### 2.2. Valideyn Şirke Çağırma

Kurân, hemen hemen benzer ifadelerle valideynin evladını şirke davet etmesi durumuna temas etmiştir. Allah, valideynin bu konuda bilgisi olmadığını bildirmiştir. Yine Allah, valideynin evladından bunu yapmasını zorla isteyebileceğine de işaret etmiştir. Valideynin evladını şirke

[وَإِنْ جَاهِدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا [وَأِنْ جَاهِدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا] şekliyle yer verilmiştir. Meal müellifleri ilgili ayete “*Biz insana ebeveynine iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz sadece bana olacaktır. İşte o zaman vaktiyle yaptığınız her şeyi önünüze koyacağım.*” (29/8) manasını uygun görmüştür. Bu ayet, hicretten evvel inen son sure olan ve içinde ilk defa Mekke’de münafıkların varlığından söz eden Ankebut suresinde yer almıştır.

İnsan sadece dışarıdan gelen baskılara değil, bizzat valideynden gelen baskılarına maruz kalarak sınavdan geçirilmiştir. Şu halde valideyn evladından, Allah’ın varlığını ve birliğini tanımama gibi bir istekte bulunurlarsa bu isteği asla yerine getirmemesi gerektiği beyan edilmiştir. Ancak burada valideynler, inkâr ve şirkin dışında, açıkça günah ve haram olan başka şeyler buyurlarsa bu buyruğa itaat edilmesi gibi bir anlam ayetten çıkarılmamıştır. Zira hiçbir buyruk Allah’ın buyruğundan daha önemli olmamıştır. Bu nedenle kural olarak Allah’a âsi olmaya sevk eden hiçbir kurala veya ilkeye hiçbir şekilde itaat edilemeyeceği anımsatılmıştır. Ayet, aynı zamanda bazı putperest valideynin, müslüman evlatları üzerinde baskı kurmasıyla alakalandırılmıştır. Ancak mümin evlatlar, bu tür baskılarla her zaman karşılaşmıştır. Evladının dindarlığından rahatsızlık duyan ve onlar üzerinde baskı kurmaya çalışan valideynlere her dönemde rastlanmıştır. Allah’ın buyruklarına karşı gelmekten sakınmanın ve Allah’ın buyruğu olan ebeveynin hukukuna riayet etmenin evlatlar için oldukça zor ama ecri büyük bir davranış olacağı hatırdan çıkarılmamıştır. Valideyn ile evlatlar arasında patlak veren bu gerilime katlanmanın, bu dünyadaki sınavın bir parçası olduğu daima göz önünde tutulmuştur. (Karaman ve Diğ, 2014, IV/257).

### 2.3. Valideyne Karşı Gelmek

Kurân, evladın valideynine karşı gelmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Kurân’ın bu direktifi, Hz. Nebinin söylediği hadisler tarafından da desteklenmiştir. Hz. Nebi, bir hadiste valideyne karşı gelmeyi, helak edici ve kaçınılması gereken davranışlardan saymıştır. (Müslim, 1991, I/143-146). Ayrıca bir hadiste şefaatinin büyük günah işleyenler için de geçerli olacağı (Tirmizi, Kıyamet, 11) beyan edilmiştir. (Bebek, 2002, XXV/163-164). Hadislerde bu durumu ifade etmek üzere عقوق الوالدين terkiimine yer verilmiştir.

### 2.4. Valideyne Öf Demek

Kurân, valideyne karşı gelinmesi bir tarafa, öf bile denilmemesinden bahsetmiştir. Öf sözcüğü, Arapçadan olduğu gibi dilimize geçmiş ve çok geniş bir yelpazede kullanılmıştır. Valideyne öf bile denilmemesini beyan eden ayetin metnine mushaflarda [وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا] şeklinde yer verilmiştir. Meal yazarları, ilgili ayete “*Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı söz söyle.*” (17/23) manasını münasip görmüştür. Yaşlanmak insanın kader planında yer almıştır. Bu bağlamda Kurân, yaşlanan valideynin hiç birine asla öf denilmemesi için evlatların dikkatlerini bu hususa çekmiştir.

Bu ayet paralelinde hadisler rivayet edilmiştir. Bunlardan birinde en büyük günahlardan birinin valideyne asi olmak (Buhârî, 2006, 836, hn:5975; Müslim, 1991, I/92, hn:143-144) olduğundan söz edilmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, III/477).

### 2.5. Valideyni Azarlamak

Kurân evlatlara, valideyni azarlamayı yasaklamıştır. Valideynlerine karşı kırıcı söz söylemek, sert ve kaba davranmaktan evlatlar men edilmiştir. Ayrıca valideynlerini paylamalarına kitap ve sünnette yasak konulmuştur. Bu bağlamda evlatların valideynlerini paylamalarının günah olduğunu beyan eden ayete mushaflarda [وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا

أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا [“Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı söz söyle.” (17/23) şeklinde mana vermiştir. نَهَرَ kökü, sert ve kaba bir şekilde kovmak manasıyla iki ayette (93/10; 17/23) Kurân'da kullanılmıştır. (İsfahânî, 2009, 826).

Râzî'ye göre ayetin bu pasajında gerek cevap vermek, gerekse yalanlamak biçimiyle valideynin sözlerine muhalefeti ortaya koymanın açıkça yasaklandığını ve Allah katında günah olduğunu bildirmek hedeflenmiştir. (Râzî, 1981, XX/191). Bu pasajın öncesinde valideyne öf demenin yasaklanmasının ardından bunun getirilmesi bir hayli manidar bulunmuştur. Burada valideyne sözlü olarak sert ve kırıcı lakırdılar ile valideynin beyan ettiği hususları yalanlayan bir tavır, davranış ve edalar yasaklanmıştır. Böylelikle valideyne karşı her hal ve şartta iyi davranmaya devam etmek gerektiği dile getirilmiştir.

## 2.6. Valideyne Zorba Davranmamak

Önerdiği model tipinde Kurân, valideyn ile evlat arasındaki ilişkilerde bazı ilkeler getirmiştir. Buna göre evladın hiçbir yerde hiçbir zaman valideynine karşı cebbar olamayacağı yani zorba davranamayacağı ve despotluk edemeyeceği açıklanmıştır. Çünkü sadece kendisine kulluğu ve valideyne iyiliği emreden Allah, buna karşıt olarak kendisine şirk koşulmasını ve valideyne karşı müstebit olunmasını fiilen yasaklamıştır. Bu hususa Hz. İsa bağlamında ifade edilen bu ayetle temas edilmiştir. Bu bağlamda Hz. İsa'nın validesine karşı kaba olmadığına temas eden ayete mushafta [وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا] formuyla yer verilmiştir. Meal yazarları ayete “Allah anneme hürmetkâr olmayı emretti. Beni isyankâr, despot ve zorba kılmadı.” (19/32) manasını vermiştir.

Râzî, surenin bu pasajında yer alan ayetlerde Hz. İsa'yla alakalı dokuz sığara temas edildiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda Râzî, bu ayetin kulun fiilinin yaratıcısının Allah olduğunu desteklediğini beyan etmiştir. Zira o, Hz. İsa'yı annesine hürmetkâr yaptığını ve zorba kılmadığını açıklamıştır. Ancak bunun, başka evlatların valideynlerine zorba kılınması ve lütfkâr yapılmaması halinde anlamlı olabileceği belirtilmiştir. Yani Allah, valideyne karşı hürmetkâr olmayı herkes için aynı yaptığında Hz. İsa'yı bununla anmanın ve bu konuda onu övmenin hiçbir anlamı kalmayacaktır. Zira bu ayet, tahsis bağlamında sevk edilmiştir. Hz. İsa'nın zorba kılınmaması ve kibirli olmaması, validesine itaatkâr ve mütevazı olmasıyla detaylandırılmıştır. Râzî, anneye karşı gelmenin sadece isyankâr ve despotlarda olacağını bu ayetin beyan ettiğini dile getirmiştir. (Râzî, 1981, XXII/216).

Kurân, tarihten verdiği kısa bir alıntıda Hz. Yahya'nın ebeveynine karşı zorba ve müstebit olmadığını bildirmiştir. Bu kısa alıntıya mushafta [وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا] şeklinde yer verilmiştir. Meal yazarları ayete “Ana babasına iyi davranırdı, zorba ve asi değildi.” (19/14) mealini vermiştir. Râzî, Hz. Yahya'nın mütevazı ve merhametli bir kimse olduğu bu ifadeyle belirtildiği açıklamıştır. Böylece valideyne karşı merhametli olmak, başka ayetlerde müminlerin vasıfları arasında zikredilmiştir. Çünkü ibadetlerin başının, kişinin kendisini küçük ve eksik görmesi, buna karşın rabbini büyük ve kâmil bilmesi olduğu açıklanmıştır. Bu bağlamda kendini zelil, rabbini kâmil görenin kabalaşması, zorba davranması ve kibirlenmesi uygun bulunmamıştır. Bir tefsire göre cebbar sözcüğü, aslında kendisinde başkasının hakkının bulunduğunu kabul etmeyen ifade etmek için istimal edilmiştir. Bu, Türkçede zorba sözcüğüyle karşılanmıştır. Zira zorba, gücüne güvenerek yönettiği kimselere söz hakkı vermeyen ve davranış özgürlüğü tanımayan, belki de kısıtlayan kimseleri ifade etmek için icat edilmiştir. Başkalarına söz hakkı tanımama ve özgürlüklerini kısıtlama tavrı, büyüklenmek olarak algılanmıştır. Çünkü bu durumda kişi, başkasının hakkını gözetmemiş, buna mukabil o hakkı reddetmiş ve yerine, nefesine itaat ederek asılsız bir hak icat etmiştir. Bazıları ayetin kızmayan ve öfkelenmeyen kimse manasına alınabileceğini beyan etmiştir. Bu manada haklı bir gerekçesi olmayan ve nefsinin öfkesine uyan kimsenin, cebbar olduğu belirtilmiştir (Râzî, 1981, XXI/194).

Aynı dönemde yaşayan ve akraba olan bu iki elçinin, benzer özelliklerle anılması, mesajın evrensel bir ilkeyi dile getirmesiyle alakalandırılmıştır. Zira ilk planda Allah, kendisine ibadet edilmesini ve valideyne iyilikte bulunulmasını insandan talep etmiştir. Yine Allah, ilk emre bağlı olarak kendisine şirk koşulmamasını ve ebeveyne isyan edilmemesini ben-i âdemden istemiştir.

## 2.7. Valideyne Asi Olmak

Kurân, tasarladığı dizgede evladın valideynine asi olmasına rezerv koymuş ve bu davranışa girişenlerin bundan uzak durmalarını salık vermiştir. Tarih boyunca valideyne isyan emrinde hiç bir istisna yapılmamıştır. Kurân'da tarihte gerçekleşen kimi güzel örneklerin anlatımı sırasında örnek sahiplerinin valideynlerine asi olmadıkları ya da zorba davranmadıklarına da temas edilmiştir. Evlatların valideynlerine asi olmadıklarına dair tarihsel örneklerden birine temas eden ayete mushafta [وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْ لِي جَبَّارًا شَقِيًّا] ayetiyle yer verilmiştir. Meal yazarları, Hz. İsa'dan söz eden bu ayete “*Allah, anneme hürmetkâr olmayı emretti. Beni isyankâr, bedbaht ve zorba kılmadı.*” (19/32) anlamını uygun görmüşlerdir. Bu ayette yer verilen şakî sözcüğüne Arapçada değişik manalar verilmiştir. Bazı tefsirlerde Hz. İsa'nın, valideynine saygılı olmasından söz etmediği, sadece annesine saygılı davrandığı veya onlara karşı şaki olmadığı ifade edilmiştir. Hz. İsa'nın babasız olarak bakire Meryem'den doğduğu için duasında sadece anasına karşı şaki olmadığı belirtilmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, III/598).

Allah, Hz. İsa'nın annesine iyilik düşünen ve yapan bir evlat olduğunu bildirmiştir. Bunun, ancak başka evlatların annelerine karşı zorba olmaları ve onlara karşı iyilik düşünmemeleri durumunda bir anlam ifade edebileceği söylenmiştir. Allah, bunu herkes için yapsa Hz. İsa için tahsiste bulunmasının hiçbir manasının olamayacağı beyan edilmiştir. Fakat Allah, bunu özel olarak zikretmiştir. Allah onu kibirli kılmamıştır. Aksine mütevazı ve alçak gönüllü kılmıştır. Hz. İsa'nın zorba olması halinde hem asi hem de şaki olacağı ifade edilmiştir. Valideynlerine karşı zorba olanların kesinlikle asi ve şaki oldukları beyan edilmiştir. (Râzî, 1981, XXII/216).

## 2.8. Valideyni İnancıyla Küçümsemek

Kurân, evladın valideyne karşı çıkmasını, öf demesini ve hayatını zorlaştıran tavır ve davranışlar sergilemesini yasaklamıştır. Burada evlatların büyük bir günah işledikleri net bir şekilde izah edilmiştir. Bu ayette iman eden bir valideyn ile inkâr eden bir evladın durumuna ışık tutulmuştur. Bu bağlamda Kurân, ilgili hususa [وَالَّذِي قَالَ لَوْلَا دَيْبُهُ أُمِّي لَأُخْرِجَ وَقَدْ خَلَّتِ الْفُرُوزُ مِنْ أَسَاطِيرِ الْأَوْلِيَيْنِ] ayetinde temas etmiştir. Ayete “*Anne babasına, ‘Yeter be! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken beni yeniden dirilip hayata çıkmakla mı tehdit ediyorsunuz?’ diyen kimseye anne babası, ‘Yazıklar olsun sana! İnadı bırak da imana gel. Kuşkusuz Allah’ın vadi gerçektir.’ demekteler. O ise ‘Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.’ cevabını vermektedir.*” (46/17) meali verilmiştir.

Valideyne karşı çıkmanın yanlışlığına temas eden bu ayette, ikinci ve üçüncü dereceden hakikatlerin var olduğu görülmüştür. Burada anlatılan konulardan birinin, salih evlatları övmek ve asi olanlarını tenkit etmek olduğu beyan edilmiştir. Yine burada salih ve asi evladın durumlarına ayrı ayrı temas edilmiş ve onların, Allah’a ve valideynlerine karşı konumları ifade edilmiştir. Bu ayetlerin bir benzerine Kurân’ın başka surelerinde bu ayetteki mesaj, çok az farklılıklarla tekrar edilmiştir. (Ayetler için bkz. 29/8; 31/14-15). Bu ayetlerde mümin valideynler ile kâfir evlatların, yine kâfir valideynler ile mümin evlatların hala Mekke’de olduğuna ve toplumsal bir sorun haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca kâfir valideynler, girdikleri yeni dinden evlatlarının çıkmaları, irtidat etmeleri için onlara şiddet ve baskı uygulamıştır. Aynı şekilde kâfir evlatlarını iman etmeye ve Muhammed’i tasdik etmeye davet ettikleri zaman mümin ebeveynler, evlatlarından kaba kuvvet gördükleri ve onlara isyan ettikleri haber verilmiştir. (Derveze, 2000, V/7, 14, 17).

Kurân Yolu tefsirinde ebeveynlerin çocukların eğitiminde, şahsiyetlerini kazandırmada, kişiliklerini bulmada çok büyük rolleri olduğunu belirtilmiştir. Bu bakımdan onlar, istisnaları olmakla birlikte evlatlarının mümin ve müslüman olmalarını istemiştir. Bu ayet, inanan ebeveynler



ile inanmayan evlatlar arasındaki çekişmeyi dile getirmiştir (Karaman ve Diğ, 2014, V/35). Bu açıklamalar ışığında Kurân, valideyne asi olmayı hiçbir şartta bağışlamayacağı konusunda çok net bir duruş sergilemiştir. Bir taraftan tarihteki örnekler gündeme getirilmiş ve ebeveynlerine asi olan evlatlar sert bir dille ikaz edilmiştir. Diğer taraftan evlatların durumu dikkate alınmış ve onları küfre zorlayan ebeveynlerin hiç de masum olmadıkları belirtilmiştir.

## 2.9. Valideynin Şirk Koşanına Dua Etmemek

Kurân, Allah'a şirkte ve küfürde ısrar eden valideyne müminlerin dua etmesini ve affedilmeleri için yalvarılmasını kesin bir dille yasaklamıştır. Bu durumda Allah, evladın kesinlikle valideyne dua etmemesi ve affedilmesi için yalvarmaması gerektiği bildirilmiştir. Bu bağlamda Kurân, ebeveyne için Allah'tan af talep etmesinin sadece evlada değil, fakat aynı zamanda Hz. Elçiye ve müminlere bile yasaklamıştır. Affedilmesi istenenlerin ailenin içinden veya en yakınlarından olması, durumu asla değiştirmemiştir. Bu konudaki ölçüt, onların cehennemlik olduklarının ve inkârda direndiklerinin kesinleşmesine bağlanmıştır. Müşrik valideyne af dilemenin yasaklandığına değinen ayet mushafta *مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ* şeklinde yer almıştır. Bu ayetlere meal yazarları, *“Cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra akraba bile olsalar elçiler ve müminler müşriklerin bağışlanmasını dileyemezler. Babasının bağışlanması için İbrahim'in yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca hemen bundan vaz geçti. İbrahim, gerçekten çok duyarlı ve yumuşak huylu biriydi.”* (9/113-114) mealini uygun görmüştür.

Bu ayetlerde nebi ve müminler, akraba ve yakınları için Allah'tan bağışlanma talep etmiştir. Fakat bu istek, müslümanların kâfir akraba ve yakınları için merdud sayılmış ve bu konuda kimseye bir muafiyet tanınmamıştır. Zira bu ayetlerin, Hz. Nebinin amcası veya annesinin veya müminlerin ölen müşrik yakınlarının bağışlanması için dua etmeleri sebebiyle indiğini rivayet edilmiştir. Hz. Elçinin, Mekke'ye gelirken annesinin kabrini ziyaret ettiği haber verilmiştir. Kurân, bu konuda bir ilke getirmiştir. Buna göre karşısına çıkan her türlü hidayet fırsatlarını tepen, Allah'a şirk koşmakta ısrar eden ve bu hal üzere ölen kimselerin, yakınları veya başka kişiler tarafından bağışlanmaları için dua edilemeyeceği kararı verilmiştir. Bu davranış şekli, Allah indinde doğru, olumlu ve müspet bir davranış kabul edilmemiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, II/66; Şirbînî, 1842, I/654-655).

Kurân'da bu hususa Hz. İbrahim bağlamında değinilmiştir. Şirk üzere yaşayan ve son nefesini bu şekilde veren valideynlere bağışlanmaları için ne nebinin ne de müminlerin Allah'a dua edeceği bildirilmiştir. Mesela Hz. İbrahim, müşrik olan babasına ve Hz. Nebi müşrik olarak ölen babasına dua etmeye son vermiştir. Bu açıdan ulema, hayatta olan müşrik birinin, şirk üzere öleceği bilinemediğinden yakınlarının, onun hidayete ermesi ve bağışlanması için müminlerin dua etmelerinde bir sıkıntı görmemiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, II/66. Ayrıca bkz. Taberî, 2001, XI/43-44). Bu açıklama, bir kişinin şirk üzere ölüp ölmeyeceği bugün için hiç kimse tarafından bilinmeyeceği dikkate alınarak yapılmıştır. Hz. İbrahim, müşrik ve cehennemlik olduğunu öğrendiği için babasına dua etmekten sarf-ı nazar eylemiştir.

Kurân, bir gerekçeyle Hz. İbrahim'in babasına dua etmesini konu edinmiştir. Vahiy, babasının affedilmesi için verdiği bir söze işaret etmiştir. Bu duruma ise bir başka ayette *قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا* yer verilmiştir. Meal müellifleri bu ayete *“İbrahim şöyle dedi. ‘Esenlikte kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü o, bana karşı çok lütfkârdır.’*” (19/47) anlamını vermiştir. Onun bu vaadi, babasının Allah düşmanı bir münkir olarak öleceğinin bildirilmesinden önce olmuştur. Fakat o, bunu öğrendikten sonra vazgeçmiştir. (Karaman ve Diğ, 2014, II/602). Râzî, babanın onu görmek istememesine dair isteğini onaylamıştır. Bu, müşrik bile olsa valideynin meşru isteklerini evladın yerine getirmesinin örneği sayılmıştır (Râzî, 1981,

XXI/229). Zira baba, oğlunun dine davetini reddetmiş, elinden bir kaza çıkabileceği endişesiyle oğlunun uzaklaşmasını istemiştir. Evlat, bu isteğe uymuş ve babadan irak bir yere gitmiştir.

Hız. İbrahim'in babasına dua etmesinden bir başka surede de söz edilmiştir. Bu duruma Kurân'da [فَدَّ كَانَتْ لَكُمْ أَسْوَأُ حَسَنَةً فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ] şeklinde yer verilmiştir. Meal yazarları ayete “*İbrahim’de ve ona uyanlarda size güzel bir örneklik vardır. Onlar kavimlerine şöyle demiştir. ‘Bilin ki bizim sizinle ve Allah’ı bırakıp da taptıklarınızla bir ilişğimiz yoktur. Sizi reddediyoruz. Siz bir tek Allah’a iman edinceye kadar Sizinle bizim aramızda sürüp gidecek bir düşmanlık ve nefret açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak İbrahim’in, babasına, hiç şüphelen olmasın bağışlanman için dua edeceğim, ama Allah’tan sana geleceklere karşı yapabileceğim bir şey de yoktur.’ demesi, başkadır. Rabbimiz! Sadece sana dayanıp güvendik, sana yöneldik; dönüş de ancak sanadır.*” (60/4) mealini vermiştir.

Bu vahiylerde Hız. İbrahim'in baba sevgisinin onu dua etmeye sevk ettiği ve babasının affedilmesi için Allah’a yalvarmasını sağladığı tespit edilmiştir. Bu isteğe belli bir süre Allah sessiz kalmış, İbrahim'in babasının iman etmeyeceğini görmesini istemiş, ardından ona babasına dua etmesini yasaklamıştır. Bu durum ile Hız. Nuh'un evladı için Allah'tan affedilmesini istemesi aynı şekilde değerlendirilmemiştir. Zira Hız. Nuh, evladının iman ettiğini düşünmüş, fakat evladı içten münafık dıştan mümin görüntüsüne yaslanmış, affedilme isteği bu yüzden kabul görmemiştir. Hız. Nuh da olayın böyle olduğundan haberdar edilmemiştir.

## 2.10. Valideyni Küfre Zorlamak

Kurân, İslam dinine girmeleri için insanların zorlanmasını yasaklamıştır. Aynı şekilde İslam'a dâhil olmuşların zorlanarak ondan çıkarılmalarının veya değişik adlar altındaki uygulamalarla bunun gerçekleştirilmesinin yasak olduğunu haber vermiştir. Kurân bu hususu Musa ile salih kulun yolculuğunda gündeme taşımıştır. Bu ayette mümin olan valideynini küfre sürükleyen bir evladın, salih kul tarafından öldürülmesi dikkatlere çekilmiştir. Mushafta buna [وَأَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَحَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا] şeklinde yer verilmiştir. Bu ayete “*Erkek çocuğa gelince, anne babası, mümin kimselerdi, çocuğun onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk. ... Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi, altında da ona ait bir define vardır. Babaları ise iyi bir adamdı...*” (18/80-82) meali uygun görülmüştür. Hız. Musa, salih kulun verdiği bu karara itiraz etmiştir. Böylelikle masum olduğunu düşündüğü çocuk, işlediği suçlardan dolayı öldürülmesi gereken ergen bir genç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Salih kul, bunu Allah'ın emriyle yaptığını söylemiş olmasına Musa itiraz etmemiştir. Bu uygulamayla salih kul, valideyni evladın kötülüklerinden kurtarmıştır (Karaman ve Diğ., 2014, III/573).

Kurân, evladın, salih olan valideynine yaptığı olumsuz davranışı bu ayette anlatmıştır. Fakat evlat, valideynine iyilik ya da itaat edeceği yerde onları küfre sürüklemeye ve inkâra zorlamış ve isteği yapılmayınca onları tehdit etmiştir. Böylelikle evlat, din hürriyetini ihlal etmiş ve katledilmeye müstahak olmuştur. Çünkü din hürriyeti, İslam'ın koruma altına aldığı beş esastan biri olmuştur.

Bazı rivayetlerde ve onlara yapılan kimi açıklamalarda Hız. Elçinin annesine af isteği makbul görülmemiştir. Diğer rivayetlerde ve onlara ilişkin yorumlarda ise Hız. Nebinin babasının da cehennemde olduğu ifade edilmiştir. Zira İmran b. Husayn (ö.52), İslam'dan evvel ölen babasının nerede Hız. Rasule sual etmiş ve ona, babasının cehennemde olduğu cevabını vermiştir. Soruyu soran kişi, onun bu yanıtına çok içerlenmiştir. Bunun üzerine Hız. Elçi, kendi babasının da cehennemde olduğunu ifade etmiş ve içerlenmemesi gerektiğini beyan etmiştir. Ebu Hanife ise Hız. Nebinin valideyninin kâfir olarak öldüğünü beyan etmiştir. Bazıları ise Hız. Nebinin ebeveyninin fitrat üzerine vefat ettiği de söylenmiştir. (Yavuz, 1994, X/1358-143).

### 2.11. Valideyne Asi Olmak

Kurân, evladın valideynine asi olmasını haram kılmıştır. Bu konuda tarihten yaşanmış kesitler aktarmıştır. Kurân, bu konuda Hz. Yahya'dan örnek vermiş ve valideynine karşı asi ve cebbar olmadığını beyan etmiştir. Oysa Hz. İsa için sadece validesine karşı şaki ve cebbar olmadığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda ayette geçen asi kökünün aslında değneğiyle engel olmak ve itaatten çıkmak gibi iki manaya geldiği kayıtlarda yer almıştır. (İsfahanî, 2009, 570). Geçmişte kalmış ve yeni dinin mensuplarına örnek olarak aktarılmış olan bu hadiseye mushafta *وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا* sözcükleriyle temas edilmiştir. Meal sahipleri ayete “*Ana babasına çok iyi davranırdı. Başına buyruk bir zorba değildi.*” (19/14) manasını vermiştir. Valideyne isyan etme ve onlara asi olma konusu, hadislerde de ele alınmıştır. Bunun için hadislerde ukûk sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcük, ebeveynin gönlünü inciten, aralarındaki sevgiyi silen ve gönül bağını koparan her türlü isyan, eziyet ve hakaret için kullanılmıştır. Genellikle *بِر* berr kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır. Hadislerde büyük günahların en büyükleri arasında valideyne asi olmak sayılmıştır (Çağrı, 1991, III/102).

Taberî, ayetin bu kısmını Hz. Yahya'nın valideynine iyilikte bulunan, itaat eden, onları seven ve onlara asi olmayan bir kişi olduğunu belirterek açıklamıştır. O, asla rabbine itaat etmede kibirlenmemiş ve annesine iyilik etmede kendini büyük görmemiştir. Bunlara ilave olarak o, hem Allah'a hem de valideynine karşı alçak gönüllü olmuştur. Rabbinin emrettiklerini gönülden yapmış ve yasakladıklarını ise hiç tereddüt etmeden kaçınmıştır. Bu manada ne rabbine ve nede valideynine asi olmuştur. (Taberî, 2001, XV/481).

Kurân, valideyne karşı gelinmesini yasaklamış ve tüm evlatların valideynlerine itaatsizliklerinden mesul olduklarını bildirmiştir. Bu konuda belirtilen durum hariç hiçbir kişiye ayrıcalık tanınmamış ve hiçbir konuda muafiyet getirilmemiştir. Kurân'da evlatların valideynlerine itaatsizliklerinin, ahirette büyük bir ceza ile karşılaşacağı, bu sebeple hayattayken evlatların bunu da dikkate almaları tavsiye edilmiştir. Bu bağlamda teorik olarak valideynlerine karşı çıkmayan nebilerden örnekler verilmiştir. Sadece Musa ile salih kul kıssasında valideynini şirke zorlayan ve teşvik eden ve bu yüzden öldürülen bir evlattan söz etmiştir.

### Sonuç

Kurân, model insan yetiştirmek için hem toplum hem de din için önemli olan iki emir beyan etmiştir. İlk emir, toplumun tertipli ve düzenli ve karışıklıktan uzak olmasına yönelik olmuştur. Bu emirde valideynlere isyan edilmemesi, ebeveynlere itaat edilmesi kesin bir dille tavsiye edilmiştir. Bu emir yoluyla toplumda bir dirlik ve düzenin yolu açılmıştır. Bu anlamda model insanın inşa edilmesinde Kurân'ın emirleri çok önemli bir işlev görmüştür. Aynı zamanda evrenin disiplinli bir şekilde ve kargaşaya izin vermeden zihnen algılanmasında da bu emirlerin yeri oldukça büyük görülmüştür. Zira bunun eyleme dönük yönünde değişik ayetlerde Allah'a ibadet edilmesi emri verilmiş ve Allah'a şirk koşma yasağı getirilmiştir. Aynı şekilde yeryüzündeki toplumsal düzenin oluşturulması, yerleştirilmesi, sürdürülmesi ve korunması için aileye önem verilmiştir. Bunun için evladın ebeveynine iyilik etmesi ve ihsanda bulunması emredilmiştir. Yine evladın valideyne karşı gelmesi ve ona zorba davranması yasağı getirilmiş ve böylece varlıklar hiyerarşisinden her birinin yeri belirlenmiştir. Kimin amir kimin memur olduğu gösterilmiş ve bu düzene kesinlikle uyulması emri verilmiştir.

Kurân, bu emirleri tek bir ayette ve genellikle simetrik olarak vermiştir. Mesela Bakara suresinin ilk ayetlerinde (1) Allah'a ibadet etmek ve (2) Ana babaya iyilik etmek emri verilmiştir. Ebeveynine iyilik emri, bazen tek bir ayette dile getirilmiş, bazen ise zıddı olan isyan etme yasağıyla açıklanmıştır. Yine bazı ayetlerde ebeveynine ihsan emri genişletilmiş ve bazen önceki din mensuplarına gönderilen elçiler üzerinden örneklerle anlatılmıştır. Bu örneklerde de simetrik anlatıma uyulduğu görülmüştür. Örneğin Hz. İsa'nın validesine iyi davranan bir nebi olduğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde Hz. Yahya'nın da ebeveynine ihsanda bulunan bir nebi olduğu

hatırlatılmıştır. Yine bu örneklerde Hz. İsa'nın validesine karşı şaki ve cebbar olmadığı anlatılmıştır. Buna mukabil Hz. Yahya'nın valideynine karşı zorba ve asi olmadığı ifade edilmiştir.

Bu ayetlerde bir de çocukluk yaşlılık durumlarıyla bir simetrik anlatıma tanık olunmuştur. Çünkü iyilikte bulunması emredilen ebeveynler ve karşı çıkılması yasaklanan valideynler, genellikle yaşlılıkları üzerinden anlatılmıştır. Yine ihsanda bulunması gereken ve kötü davranmaması gereken evlatlar, umumiyetle çocuklukları bağlamında kendilerine gösterilen özveriler üzerinden konuya intikalleri sağlanmıştır. Nitekim şair Yahya Kemal Beyatlı, bu duruma “Yaşamak güzel şey, lakin kocayıp köhnemek elim! Bir çare yok mudur buna ya rabbe'l-âlemîn?” dizeleriyle vurgu yapmıştır.

Evlatlar, evlilikle olan ve insanın mutluluğuna sevinç katan hep en değerli varlıklar olmuştur. Bu durum, genç iki insan evladının birlikteliğinden oluşturulmuştur. İşte bu hususa da dizelerinde en iyi bir şekilde Yavuz Sultan, “Merdümi dideme bilmem ne füsün etti felek, Giryemi kıldı hûn aşkı füzün etti felek. Şirler pençe-i kahrımdan olurken lerzan, Beni bir gözleri ahuya zebun etti felek.” dizelerinde dile getirmiştir. Malum olduğu üzere ebeveynler, evlatlar, ölümlü varlıklar olarak dünya pazarına çıkarılmıştır. Buradan onlar, ancak mezardan ölümsüzlük yurduna doğacak şekilde planlanmışlardır. Bu arada doğmak, yaşamak ve ihtiyarlayıp ölmek, insana dahası tüm evrene giydirilmiştir. Allah, elçiler dâhil buna hiçbir istisna getirmemiştir. Bunu talep eden aleyhiline şeytana da izin verilmemiştir.

### Kaynakça

- Akyüz, V. (1991). “Ana Baba (Ebeveyn)”, DİA, III/103-105. TDV Yayınları.
- Ateş, S. (1989). Yüce Kurân'ın Çağdaş Tefsiri, I-XI. Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydın, M. (2013). “Yahyâ”, DİA, XLIII/232-234. TDV Yayınları.
- Bebek, A. (2002). “Kebîre”, DİA. XXV/163-164. TDV Yayınları.
- Buhârî, M.İ. (2006). el-Câmiu's-Sahîh. Mektebetü'r-Rüşd.
- Çağrıç, M. (1991). “Ana Baba (Ebeveyn)”, DİA, III/103-105. TDV Yayınları.
- Derveze, M.İ. (2000). et-Tefsîru'l-Hadîs. I-X. Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- İbn Kesîr, İ. (1999). Tefsîru'l-Kurâni'l-Azim. I-VIII. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Âşûr, M.T. (1984). Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr. I-XXX. Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr.
- İsfahanî, R. (2009). Müfredâtü Elfâzi'l-Kurân. Dâru'l-Kalem.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ.K., Çağrıç, M., Gümüş, S. (2014). Kurân Yolu Meâli. DİB Yayınları.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ.K., Çağrıç, M., Gümüş, S. (2014). Kurân Yolu. I-V. DİB Yayınları.
- Kurtubî, M. (2006). el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kurân. I-XX. Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- Mukâtil, İ.S. (2003). Tefsîru Mukâtil. I-III. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Müslim, H. (1991). el-Câmiu's-Sahîh. I-IV. Dâru'l-Hadîs.
- Nâsîf, M.A. (1986). et-Tâcu'l-Câmi' li'l-Usûl fi Ehâdîsi'r-Rasûl. I-V. Dâru Temel.
- Râzî, F. (1981). Mefâtihu'l-Gayb. I-XXXII. Dâru'l-Fikr.
- Şinkîti, M.E. (2012). Edvâu'l-Beyân. I-IX. Dâru Âlemi'l-Fevâid.

---

şirbînî, H. (2004). *es-Sirâcü'l-Münîr*. I-IV. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Taberî, M (2001). *el-Câmiu'l-Beyân*. I-XXVI. Dâru Hicr.

Tirmizî, M. (1975). *el-Câmiu's-Sahîh*. I-V. Matbaatu Mustafa Babi Halebi.

Yavuz, Y.ř. (1994). "Ebû Hanîfe". *DİA*. X/138-143. TDV Yayınları.